

R. Ant.

Bidrag till jordbeskattningens historia i Finland,
under medlet af sextonde seklet.

Akademisk afhandling,

som,

med tillstånd af den vidtlagfarna Juridiska Fakulteten
vid Kejslerliga Alexanders-Universitetet i Finland,

till granskning framställes

af

Johan Wilhelm Rosenberg,

J. U. Doktor,

i Hist.-Fil. lärosalen den 15 September 1860

p. v. t. f. m.

Helsingfors, J. C. Frenckell & Son, 1860.

6247

Från den tid samhällen historiskt existerat har äfven beskattning funnits, d. v. s. medborgarena hafva bidragit till statsändamålets vinnande genom uppoffring antingen af deras personliga arbete, eller af delar utaf deras förmögenhet, eller ock af hvardera på en gång. Personen har varit första föremålet för beskattning, och denna har allraförst utgått under formen af fysiskt arbete. Det är ock naturligt att så är. I samhällenas barndom är individen allt; den egendom han innehar är åter af ringa betydelse. Samhället har redan nått en högre grad af utveckling när afseende göres å medborgarens egendom, och under detta stadium är det först den fasta egendomen, jorden, som eger tillräcklig betydelse för att blifva föremål för beskattning.

Vi skola finna det ofvansagda besannadt om vi kasta en blick på de germaniska stammarna vid deras första uppträdande i historien. Gällde det att försvara stammens sjelfständighet, drog hvarje vapen för man ut i kriget, försåg sig sjelf med vapen och underhöll sig sjelf så länge kriget varade. Rättvisan skipades för intet i de fria männens församlingar. Den religiösa kulten med dess offer underhölls genom frivilliga gåfvor. Några andra allmänna intressen funnos icke, och någon egentlig beskattning var således ej heller nödvändig. Snart bildade dock dessa stammar monarkiska samhällen, deras chefer blefvo dynaster, men till början be-

stridde dessa monarker sjelfva statsutgifterna med inkomsterna från sin enskilda egendom. Dessa utgifter voro dock ej statsutgifter i nutidens mening, de tjenade till att underhålla det krigarefölje, som omgaf regentens person och omkring denne spred en viss glans. Sålunda utgjorde länge och väl regentens eller statens jordegendomar, man skiljde ej så noga emellan de begge slagen, de i senare tider s. k. domänerna, hufvudkällan för statsinkomsterna. Voro derjemte några särskilda afgifter och bidrag nödvändiga, så upptogos dessa under form af gårdar, d. v. s. skatter beviljade af de betalande sjelfva för något visst bestämdt ändamål, hvilka skatter upphörde, så snart målet var vunnet, och målet var nästan alltid krig. Ju mera samhället utbildades, desto större blefvo behofven af dylika gårdar och sålunda uppstodo ständiga skatter. Dessa skatter, som ursprungligen hvilat på person, öfverfördes småningom till medborgarens egendom, och den egendom, som i sådant afseende först togs i anspråk, var jordegendomen, såsom den hvilken lättast kunde upptäckas och uppskattas. På så sätt uppstodo jordskatter.

Vid den tid den Svenska eröfringen af Finland skedde stodo de finska samhällena troligen på första graden af politisk utveckling. Vi sakna visserligen en närmare kännedom om de finska samhällernas organisation, men det finnes ej heller någon orsak att antaga det de nått någon högre grad i samhällsutvecklingen. Man kan derföre antaga för afgjort att någon egentlig beskattning ej existerade hos de fordna Finnarne, emedan hvarje samhällsmedlem ännu var i tillfälle att med sin person uppfylla de anspråk samhället på honom kunde ega.

Det eröfrande folket, Svenskarne, hade då redan hunnit vida längre med afseende å samhälls-utvecklingen. Den första eröfringen skedde dock, såsom bekant är, mera för den kristna kyrkans än för den Svenska statens räkning, och under närmare ett sekel stod den eröfrade delen af landet under biskoparnes i Åbo välde, hvilka sträfvade att härstädes bilda en så oberoende makt, som möjligt.¹⁾ Hvilka afgifter de omvända Finnarne under denna tid betalte till presterskapet och biskopen kan ej upp-gifvas; ty derom förmåla de historiska källorna intet.

Kyrkans försök att i landet bilda en oberoende makt misslyckades. Den för kyrkan påbegrunda eröfringen fortsattes för statens räkning af Birger Jarl och Thorkel Knutsson. Sedan eröfringen genom dessa män fullbordats kan man förmoda att det Svenska samhällets institutioner småningom vunno insteg i Finland. Det är jemväl troligt att skatter genast af de underkufvade erlades till staten,²⁾ och att vid deras ordnande det Svenska skatteväsendet togs till föresyn. Härvid bör dock anmärkas att vid dessa skatters bestämning i Finland, likaså väl som i Sverge, de olika provinsiella förhållandena hafva blifvit tagna i betraktande, äfvensom att dessa skatter under tidernas lopp till sitt belopp och till sättet för deras utgörande troligen be-

¹⁾ Jfr Rein, Biskop Thomas och Finland i hans tid.

²⁾ Biskop Bero skall under den tid Birger Jarl underkufvade Tavastland hafva till statsstyrelsens disposition öfverlemnadt den skatt Finnarne till Biskopsstolen erlagt. Porthans skrifter I Delen p. 141. Detta kan dock endast gälla egentliga Finland och Nyland, ihändelse förhållandet verkligen varit sådant.

stämts genom fri öfverenskommelse med de skattdragande sjelfva, äfven om Svenska styrelsen till en början, i kraft af eröfringens rätt, skulle hafva egenmäktigt pålagt och uppburit sådana. Att slikt afseende gjorts å de underkufvades sedvanor och åsigter, finner man deraf att i berättelserna om utlagorna till presterskapet skilnad göres emellan jus Finnicum, jus Carelicum, jus Helsingonicum och jus Svecicum. Oaktadt den frihet, som de Svenska rättssederna medgaf de skattskyldige att med regeringen afhandla om de skatter de skulle betala, samt sinsemellan öfverenskomma om fördelningen och uppbördens af desamma, kan man dock af den utbildning den Svenska skatteväsendet redan vunnit inse, hvad jemväl verkligheten bekräftar, att det sistnämnda måste hafva inverkat på den finska beskattningens ordnande. Det kan derföre ej anses onödigt att i korthet framställa detsamma, sådant det visar sig under medeltidens sista sekler.¹⁾

Jag har redan ofvanföre anmärkt att skatt till sin historiska grund är personlig. Sådan visar den sig äfven i det hedniska Sverge, och till en början erlades skatt i form af gåfva, för att dermed uppehålla kulten.²⁾ Hvad som härvid egentligen förtjenar anmärkas är den rättsgrund, på hvilken de äldsta omtalade skatter i Sverge hvilat. Rättsgrunden

¹⁾ Jfr Bergfalk: Om Svenska jordens beskattning, Botin: om Svenska hemman, Granberg: om Sveriges uppbörd och kammarverk under medeltiden, Nordström: Bidrag till Svenska Samhällsförfatningens historie, Geijer, Strinnholm, m. fl.

²⁾ Strinnholm, Sv. folkets historie I. p. 585. Författare anföra den af Odin, enligt Ynglingasagans uppgift, uppburna skattpenning "fyre naef hvert," såsom en verklig personell skatt. Detta kan dock icke vara fallet.

är bevillning, gåfva. Skatt var en frivillig gåfva, som dock skulle uppbäras af hvarje person, hvarmed troligen förstås hvarje husfader, och derföre nämnas skatter i de gamla sagorna "skattgiafir," skattgåfvor.

Vidare finna vi af sagorna att konungen egde påbjuda gengärder, då han vistades inom de skilda landskapen, till sitt och sitt hoffolks underhåll, och denna gård utgick troligen äfven efter mannatalet.

Den viktigaste af de äldsta skatterna, om man dertill vill räkna den, var ledungen, eller hvarje samhällsmedlems pligt att följa konungen i härnad, hvartill äfven hörde skyldigheten att förse sig med erforderliga vapen och nödig provision under fälttåget. Denna var således äfven personlig, utgick efter mannatalet, om äfven den förmögnare i detta afseende presterade mera än den fattigare. Dertill kom skyldigheten för deltagarna i ledungen att efter vissa sammansättningar utrusta de för härnadtåget nödiga fartyg.

Sådant visar sig det äldsta skatteväsendet i Sverge, men då Svealagarne ¹⁾ fingo sin nuvarande redaktion hade förhållandet redan betydligt förändrat sig. Kristendomen hade blifvit införd, och sedan den nya läran vunnit fast fot, utkräde dess presterskap de detsamma annorstädes tillkommande afgifter. Dessa voro troligen först frivilliga, likasom skattgåfvorna till de hedniska offerfesternas vidmakthållande, men med kyrkans makt vexte äfven

¹⁾ Jag har ansett det onödigt att framställa förhållandet efter Götalagarne, emedan skatternas beskaffenhet i Götaland ej synes hafva det minsta inverkat på förhållandena i vårt land.

dess anspråk. Katholska kyrkans största inkomst utgjordes af tionden, och denna afgift finnes allmänneligen införd i Sverge under tolfte seklet, utan att någon bestämd tidpunkt för dess antagande kan uppgifvas.¹⁾ Med denna skatt, som utgick med en viss andel utaf jordens afkastning, och hvilken skatt dessutom för alla tider utgick från jorden, inkom ett nytt skattebegrepp i Sverge. Hittills hade skatten varit personlig, om den ock någongång rättade sig efter personens förmögenhet. Med tionden inkom begreppet om reella, vid jorden fästade skatter; men ej nog dermed, med tionden inkom äfven begreppet om ständiga skatter, d. v. s. att de engång beviljade statsbidragen för alltid skulle utgå.

Gå vi nu till landskapslagarne skola vi se verkningarna af dessa nya åsikter. Skatterna äro numera dels personella, dels reella, och lagarne skilja redan emellan vissa bestämda årliga skatter, som ansågos beviljade engång för alla, och gårdar, hvilka för särskilda ändamål beviljades.

Ännu större framsteg har denna vexling af beskattningsgrunder gjort då vi komma till Landslagens tidehvarf. Dertill bidrog ännu ytterligare den under Magnus Ladulås införda skattefriheten för rosstjenst. Jordegarena skulle antingen för sin jord skatta till staten eller och tjena konungen och staten till häst. Ett hemman förvandlades från skatte till skattefritt, frälse, derigenom att egaren ingick i

¹⁾ Westergötland är det enda landskap för hvilket tiden något så när kan bestämmas. Biskop "Jaerppulvaer" (anses hafva lefvat i slutet af 12 seklet) fick dom å ett landsting att tionden derefter skulle utgöras. Bisk. L. till WGL. Troligen hade den dock utgjorts förut, om också icke till den utsträckning, som kyrkans lag kräfde.

statens tienst. Man vande sig alltmera att anse skatten fästad vid jorden, icke vid personen, och buru inrotat detta föreställningssätt redan var, derom vittnar den af Landslagen uppställda skillnaden emellan Frälse och Skattejord.

Efter denna korta och sammanträngda framställning af de orsaker, som i allmänhet verkat de personella skatternas omsättning till reella, skall jag nu försöka att i korthet visa det Svenska skatteväsendet enligt Svealagarne och dess omgestaltning mot medeltidens slut.

Ofvanföre har blifvit omtaldt medborgarenes pligt att följa sin konung i härnad, att deltaga i ledung och dertill utrusta fartyg samt underhålla sig sjelfva så länge tåget varade. Af denna skyldighet hade smänningom en skatt uppstått, som dels ålåg jorden, dels personer, och som förekommer under namnen ledungslama och skeppsvist. ¹⁾ I Uppland erlades i ledungslama fyra skeppsvister, af hvilka tvenne utgingo i smör och säd ²⁾ samt tvenne i penningar. De tre första skeppsvisterna skulle utgå lika af markland jord, som af stridför man, och voro således till ena hälften jord till andra hälften personella skatter. Den fjerde skeppsvisten åter utgjordes efter "mantali," utaf alla män öfver tjugu år och var således ännu en rent personell skatt. I Westmanland var förhållandet lika med det anförda. I Roslagen utgick ledungslaman efter skeppslag och ar. Hurudan den närmare fördelningen var, är obekant.

¹⁾ Det förra namnet häntyder på att denna skatt uppbars de år då någon ledung ej af konungen påbjöds. Sedan dessa ledungsfärder upphört blef denna skatt beständig.

²⁾ Jag har här följt Schlyters Gloss. till UL. o. *Pund.* Jfr Strinholm, l. c. IV. p. 663.

Af de ofvannämnda "scattgiafir," frivilliga afgifter, hade blifvit en beständig personell skatt, kallad "attaergiaeld," som utgick med trettio marker i folklanden från hvarje härad och tio marker från hvarje skeppslag i Roden. Denna fördeltes efter mantalet och var således fortfarande en personell skatt.

Den gengärd, som sammansköts för konungens underhåll under hans resa genom landet, hade jemväl blifvit en ständig, årlig skatt, som i vissa persedlar utgick från häradet, i andra åter från sammansättningar af bönder. Sålunda skulle från häradet utgå fyra nöt, oxar eller feta kor; från sex bönder tillhopa ett får; från hvarje bonde fyra fång hö eller fyra penningar och ett höns. Till denna skatt har jemväl af Strinnholm blifvit förd spannemalen, hvars belopp ett halft spann korn och ett halft spann malt, väl är nämndt, men ej huru den utgjordes. Troligt är att den utgjordes af hvarje bonde. ¹⁾ Dessa skatter utgingo troligen från början efter mannatalet, sålunda att hvarje besuten bonde lika deltog, men lämpades sednare mera efter jorden. ²⁾

Dessa tre slag af skatter äro tydliga fortsättningar och utbildningar af de tre gamla hufvudslagen, hvilka blifvit anförda såsom utgående under hednatiden. De hade dock nu blifvit ständiga, i folkets lag upptagna och af folket gillade; de hvi-

¹⁾ Strinnholm, l. c. IX. p. 662. Jag tycker att stor vigthärvid bör läggas på hvad UL. K. B. K. X. §. 2 säger: "Waari daen bonde sum skipswist oc spannae malae örkaer giörae."

²⁾ Tingslaman, som utgick i Roden, har här ofvan icke blifvit anford. Kanhanda svarade den emot den ofvan i texten från folklanden utgående gärd.

lade äfven till betydlig del på jorden, emedan de dels rättade sig efter jordens uppskattning, dels erlades af befaste män. I de olika landskapen var förhållandet dock icke lika. Westmanland och Södermanland följde Uppland. I Norrland åter voro skatterna helt och hållet personella. Detta visar att jordbruket icke der hade samma betydelse, som i Svealand, och af de persedlar, hvori skatterna i de Norrländska provinserna utgjordes, finner man äfven att jagt och djurfång derstädes utgjorde viktiga näringar.

Af hvad ofvan om skatternas beskaffenhet blifvit anfördt, finner man att de flesta af dem ej voro bestämda till det belopp, hvarmed de skulle från den betalande utgå. Vanligtvis utgjordes de häradsvis, så att häradet i sin helhet svarade för ett visst skattebelopp. Några mantalsförteckningar eller jordaregister funnos ej. Det var omöjligt att på förband fördela skattesumman på de enskilda, som skulle erlägga densamma. Man tog därför till hjelp den indelning af häraderna i mindre distrikter, som i och för krigstjensten förefannus. Sådana distrikter voro fjerdingar, attungar, hamnar, hvilka i X. KB. U. L. omtalas såsom skatteuppbördsdistrikter. Den för hela häradet utsatta skattesumman fördelades på dessa distrikter, sedan de med afseende å manna-talet, för de skatter som derefter utgingo, och tro-ligen äfven med afseende å markland för de egentliga jordskatterna, blifvit med hvarandra jemförda. Sedan de minsta underafdelningarna, hamnarna, erhållit sin lott var det ganska lätt att bestämma de enskildas andelar. Skatterna skulle sedan uppbäras af vissa dertill af hamnarna utsedda "hampnemaen," hvilka, om någon tredskade att tre dagar före hä-

radets allmänna uppbördsstämma till dem öfverlemna sin andel, egde att sagde andel hos den tredskande utmäta.

Sedermera infunno sig hamnemännen hos ett af attungen utvaldt ombud, attungsman, hvartill endast män med en viss förmögenhet kunde väljas, hvilken åter på den utsatta stämmodagen, i ombudens från hamnarna samt öfrige attungsmäns från häradet närvaro, levererade skatten från attungen till konungens uppbördsmän, "taekiu maen." Konungens länsman skulle jemväl närvara och tillse att allt tillgick ordentligt. Ansågo nu uppbördsmännen att de från någon attung erhållit för litet, skulle de från samma attung närvarande hamnemännen samt häradets alla attungsmän intyga huruvida full skatt gifvits eller icke. Af sådan orsak fingo ej heller de senare resa från stämman förrän uppbörden var slutad, samt konungens uppbördsmän förklarar att skatten blifvit till fullo levererad.

Detta gällde skeppsvisten, spannemålen och ättargälden. I sättet för de öfriga skattepersedlarnes leverering funnos af grunden för deras fördelning betingade modifikationer. Häradet skulle t. ex. erlägga fyra nöt. Häradet var indelt i fjerdingar. Det var således naturligt att hvarje fjerding skulle leverera och ansvara för ett nöt.¹⁾

¹⁾ Jag har ansett nödigt lemna denna framställning af uppbördssättet enligt UL. af den orsak att, som jag längre fram ännu visa, ett liknande uppbördssätt egde rum å vissa lokaler i Finland. Jag vill vidare anmärka att i dessa stadganden från UL. kan man finna källan till de ännu gällande författningar, som berättiga den skattskyldige allmogen att inom sig utvälja egna ombudsmän för att vid uppbördsstämorna bevaka de skattskyldiges rätt.

De öfriga Svealagarne åtnöja sig med att bestämma skatterna, men beskrifva ej närmare sättet för uppörden.

Skatterna voro således vanligtvis bestämda att till ett visst belopp utgå från vissa föreningar, härader, fjerdingar o. s. v. Bevillningen hade blifvit ständig, men fördelningen af beloppet på de enskilde berodde af de betalande sjelfva. Skatteväsendet var i hög grad enkelt och kontrollen var lätt, just af den orsak att beloppet var bestämdt efter vissa större, till antalet noga kända distrikter.

Frälsets uppkomst verkade ändring i ofvan anförda skattesystem. Frälset var af två slag: det andliga och verldsliga. UL. Kirk. B. II. stadgar att häradskyrka skulle ega ett, och tolfta kyrka halft markland jord skattefritt, på så sätt nemligen att bönderna skulle svara för skatten, men egde kyrkorna mera jord, skulle derföre full skatt betalas, "utaen kunungaer giwi de jord fraelsae." Detta senare blef snart regeln. Konungen gaf icke skattefrihet såsom undantag i enskilda fall, utan kyrkans gods förklarades fria från alla utskylder och gärder, och denna skattefrihet blef så mycket mera kännbar för staten som kyrkan på allt sätt sträfvade att under sig slå så mycket jord, som möjligt. Lagstiftningen försökte visserligen att motverka en alltför stor tillväxt af kyrkogodsen, men utan särdeles framgång. På en tid, då läran derom att goda verk och gerningar för syndaren öppnade paradiset portar ej af någon drogs i tvifvel, var det naturligt att sjuka för sin själs salighet gifvo egendom till kyrkan. Sedan kyrkan engång erhållit förmögenhet, begagnade den sig deraf att äfven genom andra civila fång, såsom köp och förpantning,

lägga under sig jord, och allt detta med den framgång att vid reformationen en stor del af rikets jord egdes af kyrkan.¹⁾

Genom rusttjensten drogos likaså en betydlig del af de då i enskildes ego befintliga hemman undan skatten, och det vanligtvis de största, uppå hvilka en större andel af skatten hvilat, ty endast de förmögnare odalmännen kunde begagna sig af tillbudet, de nemligen som förmodde anskaffa sig samt underhålla häst och rustning, och hvilkas skatt dittills varit så betydlig att det, för att befrias derifrån, lönade sig för dem att göra de för rusttjenstens uppehållande nödiga kostnader.

Ofvannämnde förändringar i jordens skattskyldighet gjorde de gamla indelningarna för skattebeloppets bestämmande oandvändbara. Ett härad kunde numera omöjligt anses skyldigt att erlægga en bestämd skatt, den må då hafva varit reel eller personell, ty de skattskyldige hemmanens och personernas antal vexlade alltjemt. Det var således nödvändigt att på annat sätt ordna skatteväsendet.

De ofvannämnda ständiga skatterna fortforo att årligen utgå, och kallas i Landslagen "arlige laga utskylder," men de kunde icke mera utgå, med ett visst belopp från större distrikter utan måste bestämmas till något visst för hvarje skattskyldig. Man får dock icke här tänka på någon allmän skatt-

¹⁾ Gustaf Wasa uppgaf vid riksdagen i Westerås 1527 att kronan och ridderskapet "neppeligen tillhopa hade tredie parten emot det prester och munkar, kyrkor och kloster egde." I detta yttrande ligger troligen öfverdrift, men ganska betydlig måste i alla händelser kyrkans egendom hafva varit.

läggning, som skulle öfvergått landet. 1) Det är troligt att dessa årliga laga utskylder utgingo till samma belopp för de skilda, numera i betydelse vinnande skattetalen, som före förändringen. Dessa skattetal, såsom öresland, åtting, o. s. v. voro olika i olika landskaper, hvilket ytterligare styrker den ofvan uttalade förmodan att skattebeloppet för den enskilde bestämdes och utgick efter gammal häfd. Utförlig redogörelse för de vanliga skattetalen finnes i professor Bergfalks utmärkta, men ej afslutade afhandling: om Svenska jordens beskattning till och med början af 17:de århundradet, och får jag derföre hänvisa till nämnde afhandling. Hvad som för uppfattningen af Finlands skatter kan vara behöfligt skall jag i sinom tid anföra.

Med dessa årliga laga utskylder samt af inkonsterna från kronogodsen skulle nu de ordinära statsutgifterna bestridas. Alla extra utgifter åter fingo betäckas med gärder, men dessa skulle för hvarje gång af de skattskyldiga beviljas. Dessa gärder kunde enligt LL. fordras i följande fall: 1. när utländsk här härjar landet, 2. om uppror inom riket ej på annat sätt kan dämpas, 3. om konungen bortgifter något sitt barn, son eller dotter, 4. om konungen skall krönas eller rida sin Eriks-gata, samt 5. om han "thorf widher Hws sijn eller Upsala ödhe byggia. 2) Bevillningen skedde land-

1) Det föregifna Helgeandholms beslutet låter en sådan skattläggning hafva blifvit besluten 1282. De deruti uppställda skattetalen äro gamla, och torde redan hafva tjent till norm vid fördelningen af de äldre skatter, som utgingo från jorden.

2) 1319 hade redan ett formligt beslut fattats derom att inga extra gärder fingo utskrifvas utan att bevillning föregått, men under de oroliga tider, som derpå följde, efterlefdes detta stadgande ej så noga.

skapsvis, så att biskopen och lagmannen samt sex af "hofmannom," d. ä. af adeln och sex af allmogen skulle öfverenskomma om hvad hjelp "almoghin skal och ma draghligast göra konunge sinom." ¹⁾ Deras belopp och sättet för deras uttagande bestämdes sålunda genom beivllning af en slags Landskapsnämnd. Vanligen utgjordes de sammansättningsvis, så att 6, 8 eller flera bönder skulle tillsammans utgöra ett viss skattebelopp. Sålunda bestämdes den gård, som skulle erläggas till Karl Knutsson då han red sin eriksgata, att utgå på så sätt att sex bönder skulle bilda en rote, och hvarje sådan utgöra sex spann malt, två spann siktadt rågmjöl, två pund fläsk, två pund kött, ett nöt, tvenne får, lika många gäss, tre lass hö, tolf ägg, och en half mark penningar, utom smör, ljus, ved m. m. ²⁾

Det var således bestämdt huru stor del af gården en dylik sammansättning af jordegare skulle erlägga, men några bestämda grunder för fördelningen på individerna träffar man icke. Af gammalt var väl mantalet ett sådant skattetal, och enligt detta skulle hvarje bonde såsom sådan deltaga lika uti vissa utskylder, och till bönder räknades enligt UL. alla med en förmögenhet af tre marker. Detta begrepp af mantalet försvinner ganska sent. Det förekommer ännu under Gustaf den förstes tid. De från gammalt befintliga personliga skatterna och extra gårderna skulle således utgå efter manna- eller som det äfven kallas bondatalet. Deruti låg dock en stor orättvisa emedan männens förmögenhet kunde vara ganska olika.

¹⁾ K. B. C. IV. §. 6.

²⁾ Lagerbring, Sv. R. Hist. 4 Del. 8 kap. 11 §.

Man begynnade äfven småningom och kanbända tidigt nog att inse obilligheten deruti samt göra skillnad emellan männen, allt efter den större eller mindre jordegendom de innehade. Genom den skattskyldige jordens öfvergång till skattfri, antingen derigenom att rusttjänst för densamma utgjordes eller att den förvärfvades af kyrkan, blef det en nödvändighet att genom anställda ransakningar taga reda uppå huru mycken skattskyldig jord inom häradet fanns. Vid dessa ransakningar, som förrättades af tolf dertill inom häradet utsedde bofaste män skulle enhvar skattläggas efter sitt ämne, d. v. s. jordskatterna bestämmas efter det för orten gällande skattetal, men jemte detta bestämde dessa taxeringsmän äfven ofta den andel bonden skulle taga i personella utskylder och extra gärder, hvilka skatter utgingo efter mantalet, och vid bestämmandet af denna andel togs jemväl jordens vidd och godhet till grund. Det fanns ett visst antal skattskyldige män, det vill här säga: bönder, men dessa män voro olika till förmögenhet, och i detta afseende uppstod en skillnad i betydelsen af dessa män, hvilken skillnad åter var beroende af den innehafvande jordens vidd och godhet. Vi finna derföre att i handlingar från slutet af medeltiden omtalas fullsädes och halfsädes bönder, hel och half setting, o. s. v. De senare erlade de reella skatterna för sin jord efter sitt ämne, d. v. s. efter jordens vidd och godhet, t. ex. för tu, fyra eller så vidare, öresland, men uti de andra skatterna deltog de till hälften med en fullsädes bonde.

Denna beskattningsgrund gjorde sig visserligen i allmänhet gällande, men deruti låg dock den ofta anmärkta orättvisan att ingen proportion fanns

emellan fullsädesmännen; den ena kunde äga tre gånger mera jord än den andra, utan att i gård och mantallsskatt derföre erlægga mera. Under Gustaf Wasa begynte man dock sätta bönder till $1\frac{1}{4}$, $1\frac{1}{2}$ o. s. v. gård. Alla dessa modifikationer af grunden för gårdernas utgörande invercade på den ursprungliga betydelsen af mantal. Att sättas till hel eller half gård berodde numera på vidden och godheten af egorna, och derefter rättade sig äfven andelen uti de efter mantalet utgående skatterna. Den egande jordens vidd och godhet blef småningom ett moment i mantalets betydelse. Ännu mera stadgades den nya uppfattningen genom jordaregistrens upprättande under Gustaf Wasa, äfvensom derigenom att alla extra gårdar derefter fördeltes efter mantal. Denna mantalets nya betydelse hade dessutom ännu en ytterligare följd, eller den att de fordna personella skatterna utan vidare förvandlades till jordskatter. De fortforo visserligen att utgå efter mantal, men detta var icke mera hvad det förut varit.

Härmed kunna vi nu lemna extra gårderna och sättet för deras fördelande och uppbörd. Utom dessa till kronan utgående årliga laga utskylder och extra gårdar hvilade dock redan under medeltiden å den Svenska och Finska jorden vissa allmänna onera och besvär. Dylika besvär, hvarigenom staten befrias från någon utgift, kunna i sjelfva verket ej anses för annat än skatter, och det torde derföre icke anses öfverflödigt att här vidröra de hufvudsakligaste af dem.

Det var vanligt att, när konungen eller hans män uppehöll sig någorstädes i landet, allmogen sammansköt viktualier och hö till föda åt hans och hans mäns hästar, och detta tyckes hafva gått

till sålunda att häraderna fördeltes i vissa områden, hvilka hvar i sin tur emottogo hästarne till underhåll, och detta besvär kallades det *årliga hästeloppet*. Detta onus bestämdes närmare genom Kalmare-Recesserna af 1474 och 1483, samt Telgestadgan af 1491. Vidare hade äfven de, som fått slottslänen i förläning, rättighet till hästfodring hos allmogen. När fodringen af konungens hästar småningom upphörde att utgå in natura, uppstod häraf en ränta: årliga och kungshästar, hvilken intogs i jordeboken samt utgick i persedlar och penningar, olika i olika landskap. ¹⁾

Det synes äfven hafva varit brukligt att konungen bjöd allmogen att med dagsverken hjälpa till vid byggandet af kronans slott och gårdar, äfvensom under en senare tid vid skötandet af den dem underlydande jord. Wexiö stadgarna af 1414 och stadgan af 1416 ordna dagsverksskyldigheten, men enligt ordalagen endast för landboer. Det skulle således tyckas, såsom om endast kronans landboer varit skyldiga att göra dagsverken till kronans slott och gårdar, men detta tolkades äfven såsom gällande för skatteallmogen, och denna senare tolkning erhöll stöd i Landslagens stadgande, KB. 4 K. 4 §, att konungen egde utskrifva gård då han "thorf widher Hws sijn eller Upsala ödhe byggja." De bestämda dagsverkena kallades årliga och utgingo vanligen med åtta om året. ²⁾ Då de

¹⁾ Genom 1483 års Kalmare recess fingo jemväl häradshöfdingarne tvenne foderhästar, hvilka äfven sedermera förbyttes till en jordskatt, hvarom mera längre fram. I vissa landskap hade jemväl biskoparne en dylik rättighet.

²⁾ 1416 års stadga, som egentligen endast angår Götarike, bestämde antalet till tolf.

upphörde att in natura öfverallt uttagas, fingo de lösas med penningar, och derigenom kommo dessa dagsverken att bilda en del af årliga räntan, som antingen presterades in natura eller löstes med penningar. Men utom dessa till antalet bestämda dagsverken ansågs jemväl skatteallmogen skyldig att vid förefallande behof på kallelse prestera extra dagsverken, hvilka till antalet af ingen lag bestämda gáfvo anledning till godtyckliga utpressningar och af sådan orsak jemväl i en framtid efter upprepade klagomål af allmogen till antalet bestämdes och ingingo i den på 1600-talet sig bildande mantalräntan. ¹⁾

Det var gammal sed hos Skandinaven att gästfritt emottaga dem, hvilka besökte hans hus, samt att fortskaffa dem vidare. Och det att anlita den enskildes gästfrihet och välvilja var äfven det enda möjliga sätt att i äldsta tider resa genom landet. Tidsförhållandena förändrades, och hvad som möjligen ursprungligen varit en kär skyldighet för jordegaren, blef snart en tryckande börda. Hvarthän de resandes anspråk på fri förtäring och fri skjuts af allmogen under tidernas lopp hunnit, finnes bäst

¹⁾ Det var isynnerhet sedan förläningar af kronans räntor kommit i flor, som olägenheten af dessa dagsverks obestämda antal blef kännbart. Derföre åtog sig äfven allmogen vid 1652 års RD. sex öke- och tolf drenge-dagsverken från hvarje mantal, hvarefter den godtyckliga utdebiteringen upphörde. Det förtjenar här anmärkas att i Drottning Margaretas plakat af 1403, som hon utfärdade för stillandet af ett uppror, utbrutet i anledning af en olagligt påbjuden skatt, och hvori hon säger sig vilja återföra de årliga skatterna till hvad de voro under den helige Eriks tid, antalet af dagsverken var bestämdt till sexton.

af Almö stadgans ord. De lyda ¹⁾ "En haer hawir waarit i wart Riki en usidher laengi, at allir de Maen om Rikit farae, aldrigh aeru de swa rikir, at de wiliae eigh gist fatökrae manne hus, oc allaen sin cost hawae utaeen paenningae oc nötae det rep enae litlae stund, aer hin fatökaer, hawir leengi arwudaet fore." Vid sådant förhållande fann konungen godt att i nämnde stadga af 1285 förbjuda all dylik frigästning och friskjuts, med undantag för dem, som reste i konungens ärender. Det återstod således från den tiden en skyldighet att fritt skjutsa och dertill gifva fri förtäring åt alla dem, som reste i konungens ärender, ett onus, som länge qvarblef å jorden. ²⁾ Andra resande åter skulle visserligen efter anvisning erhålla qvarter, mat och skjuts, men emot erläggande af betalning. Derigenom grundlades det jorden ännu åtföljande onus, som numera utgår under benämningen håll- och reserv-skjuts. ³⁾

Väg- och bro-bygnad var äfven under medeltiden ett onus, som besvärade jorden. Det tyckes, som om det katholska presterskapet skulle med särdeles nit hafva uppmuntrat vägars anläggande, och

¹⁾ l. c. § 1.

²⁾ Det afskaffades först genom RDB. 1642, § 6. I det stället åtog sig då allmogen skjutsfärdspenningarne, 3 daler på mantalet af skatte och krono, samt 1 daler 16 öre af frälse, hvilken afgift sedermera ingick i mantalsräntan.

³⁾ Man kan ej klandra 1285 års lagstiftare att de, som ville sätta en gräns för då existerande våldgästning, förbisågo jordegarens rätt, som ovilkorligen skulle fordrat att sjelf få bestämman huruvida och för hvad pris han ville betjena andra enskilda. Mera kan man förvåna sig att en dylik beskattning nära 600 år fortvarat.

det med rätta, emedan de alltid utgjort ett af de vigtigaste medel till civilisationens höjande i ett land. Man finner Biskopar i Biskopslängden till Westgöotalagen berömda för det de låtit broar bygga, men det säkraste beviset för presterskapets nitalskan för bättre kommunikationer finnes deri att kyrkans jord, som eljest åtnjöt alla möjliga friheter, ej undantogs från detta besvär. Stadganden härom finnas redan i Landskapslagarne och upprepas i Landslagen, BB. 9 K., som derjemte säger att en-hvar skall bygga "efter ägho sinne," d. v. s. att jordatalet skulle utgöra delningsgrunden för deltagarna i besväret.

Ännu andra dylika onera och besvär funnos, såsom *Skallgång*, L. L. BB. XXI. ¹⁾, *Warggårds* underhåll, L. L. BB. XXII. ²⁾, *Brandstod*, L. L. BB. XXXVII. m. fl.

Men utom skatter, som till staten erlades, och de allmänna besvär, som af jordegarena utgjordes, funnos ännu andra afgifter, och bland dem ganska betydliga, hvilka af jordegarena för andra ändamål erlades. Sålunda skulle de aflöna sin lagman och sina häradshöfdingar, bygga och underhålla de för kommunerna nödiga hus samt aflöna presterskapet och underhålla kulten. Det senare bestreds hufvudsakligast genom tionden och då denna afgift under Landskapslagarnes och Landslages herravälde öfverallt utgick, förtjenar sättet för dess erläggande att här framställas och det efter Upplandslagens Kyrkobalk, som ända till reformationen utgjorde

¹⁾ Utgjordes af alla, som egde kreatur samt egen disk och duk.

²⁾ "Alle skulu Wargha garda uppehalda efter Jorda tali; Och ey efter manna tali."

Sverges kyrkolag. Upplandslagens Kyrkobalk låter, för att djupt inplanta den kristnes pligt att erlægga tionde, denna afgift vore anbefalld af Kristus, ehuru Adam och hans barn, enligt hvad straxt derefter säges, redan skola hafva erlagt densamma. Enligt nämnde Balk bör man skilja emellan sädestionde och qvicktionde. Sädestionden ¹⁾ uttogs sålunda att hvar tionde skyl eller hvar tionde band sattes afskildt på åkern, och skulle derstädes af den betalande vårdas i fjorton dagar, inom hvilken tid delningen af densamma borde hafva för sig gått. En tredjedel skulle nemligen socknepresten erbålla; af de öfriga två tredjedelarne tog biskopen en lott, en lott tillföll kyrkan och en de fattiga, ehuru den sistnämnda ofta användes till andra kyrkans behofver. ²⁾ Qvicktionde erlades med hvar tionde kalf, lam, o. s. v. — Föddes ej så många om året, betaltes en viss bestämd penningeavgift, och tillföll denna tionde socknepresten. Dessutom gafs ännu tionde af jagt och af fiske. ³⁾

Vända vi oss till Finland för att efterse skatteväsendets uppkomst och utveckling härstädes under

¹⁾ Erlades icke allenast af säd, utan ock af lin, hampa, rofvor, ärter, bönor och humla.

²⁾ I Helsingland fastställdes fördelningen under Thorkel Knutsson sålunda, att presten tog $\frac{1}{3}$ de fattiga $\frac{1}{3}$ och den sista $\frac{1}{3}$ deltes emellan kyrkan och erkebiskopen i Upsala. Strinnholm l. c. V. 128.

³⁾ I Helsingland fördeltes jagt- och fisk-tionden lika med sädestionden, hvilket jemväl bevisar att dessa näringsätt derstädes voro af samma vikt, som åkerbruket. I förbigående må här äfven nämnas om den hufvudtionde WGlagen-omtalar. Den gafs vid arf, vid bröllopp och för att försona begångna brott, och utgjorde en viss qvot af lösegendomen, med undantag af säd, samt uttogs endast de är kyrka invigdes.

medeltiden, så befinna vi oss i ett nästan fullkomligt mörker. Våra medeltids-urkunder beröra högst obetydligt hithörande frågor. Endast afgifterna till presterskapet finnas oftare omtalade. Det har ofvanföre yttrats, att Finnarne troligen genast efter eröfringen tvungits att till staten erlägga skatt. Att denna skatt till beloppet ej bestämdes genom någon bevillning, kan man väl antaga för säkert; den pålades och uppbars ikraft af eröfringens rätt. Der tillfället medgaf, ordnades de efter den Svenska förbilderna, om äfven modifikationer, beroende af olika näringsförhållanden m. m. d. medgifvits. Det förflöt dock ej någon alltför lång tid emellan Finlands slutliga eröfring och dess förklarande för en del af Sverges rike, hvilket skedde 1362. Genom denna förklaring erhöilo Finnarne samma fri- och rättigheter, som Svenskarne af ålder halft, och bland de viktigaste af dessa var sjelfbeskattningsrätten. ¹⁾

Från denna tid måste således äfven skatteväsendets ordnande i Finland hafva skett genom öfverenskommelser emellan styrelsen och de skatt-

¹⁾ Den Svenska eröfringen af Finland är ej allenast i detta, utan i många afseenden en egen företeelse i historien. De eröfrande Germaniska stammarne, äfven då de underkufvade samhällen, hvilka stodo på en vida högre bildningsgrad än de sjelfva, tillagnade sig de underkufvades jord och gjorde större delen af befolkningen till lifegna och trälar. Svenskarne underkufvade i detta land folkstammar, som i förhållande till dem sjelfva voro halvilda, men upptogo dem till medborgare, gäfvo dem lika rättigheter med sig sjelfva. Hvilken kontrast, om man jemför den aktning för mensklig frihet och mensklig rätt, som de eröfrande Svenskarne härstädes visade, med det förakt för alla menskliga rättigheter, som på södra sidan om finska viken städse ådagalagts af Tyska Riddarena och deras ättlingar.

skyldige. Hurudana de ursprungliga skatterna varit, hurudan deras fördelning och hurudant sättet för deras upptagande, kan dock, såsom redan sades, ej utredas. Man får härvid gå gissningsvis tillväga och efter senare förhållanden sluta till de ursprungliga. Hvad man genast med fullkomlig säkerhet kan antaga, är att samtliga dessa skatter voro personliga. Finnarne lifnärde sig denna tid af svedjebruk, jakt och fiske. ¹⁾ Redan deraf kan man sluta att personerna varit de, som utgjort föremål för beskattningen, ty något skattetal grundadt å jord eller annan egendom kunde ej gerna gifvas, helst jord under enskildes uteslutande eganderätt knappast torde hafva funnits, utan först uppstått allt efter det de Svenska rättsbegreppen hunno slå rot i landet. ²⁾

¹⁾ Svedjandet, detta barbariska, ehuru ännu i vår tid ej helt och hållet lemnade åkerbrukssätt, fortfor troligen länge att vara det i landet brukliga. Ännu i början på sistförflutna sekel var detta det vanliga i norra delen af landet, att dömmen efter Kongl. Brevet af den 16 Maj 1727 till Kammar-Kollegium. Deri beskrifves Karelen, såsom ett land af fyratio mils längd och tretton mils bredd, hvilket icke bestod af hemman, såsom Sverge och Finland, utan allenast af såkallade rökar. Dertill var landet odeladt och innevänarena lifnärde sig af svedjeland och fiske, hvilka förmåner nyttjades under gemensamt bruk. Icke heller var landet skattlagdt, utan kronoutskylderna betaltes efter hvarje persons vilkor, och deras belopp var alltid obestämdt och ankom på såkallad ärfning (arvio) eller gissning. Mig tyckes såsom skulle detta Kongl. Bref troget afmålade skatteförhållandena i landet straxt efter eröfringen.

²⁾ Frågan om eganderätten till jorden har jag i denna afhandling lemnat ovidrörd. Nordström och Bergfalk hafva i deras ofvanciterade arbeten ovedersägligt bevisat att enligt Svensk rätt odlaren egde full eganderätt till den jord han å obygderna upptog, och att någon privilegierad rätt till den

För svedjebruket behöfdes dessutom ingen enskild eganderätt till jord. Man svedjade på den allmänna

odlade jorden för kronan alldrig funnits förrän Gustaf Wasa 1542 proklamerade att sådana/ egor, "som obygdä ligga, höra Gud; Konungen och Sverges Krona till." Man har anmärkt att kronan i Finland tidigare än i Sverige utöfvade en viss dispositionsrätt till obygderna. Man ser af konung Birgers bref till Finlands höfding Nils Andersson af år 1300 eller 1303 (Porthan Sylloge Mon. p. 53), att genast efter eröfringen en sådan dispositionsrätt ansetts tillkomma regeringen eller dess representanter i Finland. Anmärkningsvärdast i detta afseende är Magnus Erikssons bref af 1334 (Porthan, l. c. p. 72) till innebyggarna i Finland, Nyland, Åland, Tavastland och Satakunda. Deruti säger Magnus sig hafva erfarit att åtskilliga skogar genom eld blifvit förstörda, samt att de, ehuru tjenliga till odling, lågo i öde, hvarföre han tillåter hvem som helst att efter anmälan hos ståthållaren och emot skatt till kronan göra nyodlingar på dessa skogar, i händelse de förra innehafvarena (possessores) icke ville eller icke kunde dem "legitime, excolere," samt tillförsäkrade dessa odlare derjemte ständig besittningsrätt för dem och deras barn till den upptagna jorden, d. v. s. de skulle icke blifva kronobönder i den tidens bemärkelse, utan erhålla en slags sämje- och stadgerätt till sina odlingar. Tager man nu ordet "possessores" i bemärkelsen af verkliga egare till jorden, så skulle konungen tvärtemot gällande lag hafva disponerat om jord, som redan var befintlig i enskilds ego. Något sådant har man dock ej från denna tid att anföra. Det var först Gustaf Wasa, som företog sig att såsom husbonde disponera öfver skattemännens odaljord. Porthan anmärker i en not, att åkerbruket till stor del bestod i svedjande, och deruti skulle jag jemväl till största delen — eröfringsrätten må hafva verkat sitt dertill — söka förklaringen till denna tillvällade dispositionsrätt. De af konungen omtalade skogarne hade blifvit använda till svedjebruk, och de som sålunda användt dem kunde ingalunda uppvisa någon enskild eganderätt till dem. Det var endast stadigvarande odling, markens förvandling till åker och äng, som gaf eganderätt. Sedan skogarne blifvit förstörda, anser Porthan att de såsom ojenliga till svedjebruk blifvit af de

skogsmarken, och flyttade sitt åkerbruk allt efter tillgången på svedjemark. Så mycket säkrare kan man anse förhållandet hafva varit sådant, som jemväl tionden, hvilken erlades till presterskapet, och hvilken vi i Sverge redan tidigt sett åläggas jorden och utgå med tiondedelen af allt hvad å den vexte, på vissa lokaler i Finland en lång tid utgick efter personer. ¹⁾ Norrland var det Svenska landskap, som i kulturförhållanden närmast liknade Finland, och enligt Helsingelagens vittnesbörd utgingo skatterna äfven i nämnda landskap efter personer.

Vi ega en kunglig författning, som vid första påseendet tyckes lemna bevis derom att en allmän skattläggning under medeltiden öfvergått Finland. Det säges nemligen uti en skrifvelse af konung Erik af Pommern, utfärdad den 22 November

förre svedjebbrukarena öfvergifna. Det kan således ej förvåna att styrelsen tog vård om jordsträckor, hvilka aldrig innehafvs under enskild eganderätt och dessutom af sina förre possessorer blifvit öfvergifna. Dessa senare egde dock optionsrätt, om de ville "legitime excolere" jorden, d. v. s. genom ordentligt åkerbruk, laglig odling, förskaffa sig eganderätten till densamma.

Derifrån torde man lättast kunna härleda den af regeringen utöfvade förfogningsrätten öfver obygderna. Sålunda kallar Erik af Pommern i dess den 16 Januari 1411 gifna bref (Porthan l. c. p. 151) obygderna till "var allmenninghiae," våra allmänningar, men medgifver dock att det funnos "forornae eghiande," egare af gammalt till dem, hvilka innan allmänningarne till nya kolonister utskiftades, skulle erhålla så mycket af dem, som tolf bofaste män ansågo dem för sin bergning behöfva. Dessa förre egare kunna icke varit andra än sådana, som lifuärt sig med svedjande på skogarne.

¹⁾ Magnus Erikssons påbud af 1329, 1331, 1334 o. 1335. Om tionden vidare längre fram, i sammanhang med tiondens utgörande i 16 seklet.

1414: J vitben vel, at tho vi stadga giordom met almogennom i Österlanden, tho skulde hvar Rök göra fäm marc, oc hvar krok 11 marc, oc hvarth Bool X marc, oc ey mera." 1) Österlandet, Finland, säges här hafva erhållit en stadgad skatt, hvilken skulle rätta sig efter skattetalen *krok*, *rök*, och *bol*. 2) Dessa skattetal återfinner man i senare handlingar, men ingalunda med giltighet i hela Finland, utan endast i den mest odlade delen af landet och det i bredd med andra skattetal. Ej heller äro de af samma betydelse.

Någon speciell framställning af Finlands skatter under medeltiden kan icke gifvas. Säkert är dock att årliga, ständiga skatter äfven här enligt lagens stadgande utgingo, samt att de utgingo sammansättningsvis och fördeltes efter olika grunder i olika distrikt. För fördelningen och uppbörden finnas inga närmare föreskrifter. I redan åberopade Riksens Råds bref af 1414 säges, att den beviljade skattenedsättningen skulle försiggå sålunda att först allt hvad som kommit i frälse, d. v. s. all jord eller alla jordbrukare, som kommit under andligt eller verldsligt frälse, och som ej ännu blifvit frånräknadt skulle afdragas, så att ingen strid må uppstå emellan frälset och skattebönderna. Sedan skulle rökar, krokar och bol jemkas socknarne emellan, och skatten nedsättas med hvar femte rök och mantal. Man ser tydligt här af, att skatten utgjordes sammansätt-

1) Porthan, Sylloge Mon. p. 157.

2) Jfr härmed Riksens Råds bref af den 24 Juni 1436, Porthan l. c. p. 173. Detta bref, som beviljar en nedsättning i penningeskatten, omtalar äfven ofvannämnda skattetal såsom gällande i Österlandet.

ningsvis. Till dessa sammansättningar hörande hemman, om man får nyttja den benämningen, kunde ändra natur och blifva frälse, och de strider emellan frälset och skattebönderna, som nämnas, uppstodo väl derigenom att hela sammansättningen, bålet t. ex. skulle leverera ett visst skattebelopp, hvilket blef tyngre för de kvarblifvande skattskyldige, om en eller flera kommit under frälset.

Att i Finland, likasom fallet äfven var i Sverge, Inhysesmän skulle hjälpa bönderna vid skattens erläggande, ser man af Eriks af Pommern skrifvelse den 3 September 1419. Fyra bofaste män tillsatte af fogden och allmogen skulle bestämma deras andelar, hvilka dock ej skulle göras så stora att de lände dem "til skada eller tungae." ¹⁾

Utom dessa årliga skatter utskrefvos naturligtvis äfven gårdar i Finland, och torde här missbruk med utskrifningar af dylika extra skatter ofta skett. Konungens fogdar och ståthållare utskrefvo sådana, isynnerhet gengärder och gästning, då de reste genom landet. Konung Erik i ofvan åberopade bref säger, att utom den öfverenskomna penningeskatten hade allmogen dessutom ålagts ett och ett halft spann säd och dertill hö såsom "länsmandz gieldh," hvilket tycktes konungen icke vara skäligt. Efter hvilket skattetal, rök, krok eller bol denna extra gård utgifvits säges icke, men troligen efter rök, emedan konungen anser ett öre på hvarje rök kunna vara fullkomligt tillräckligt. Dylika olaga gårdutskrifningar förbjudas i nyss anförda kungl. skrifvelse, som bjuder att gengärder, skjutser och

¹⁾ Porthan, Sylloge Mon. p. 164.

gästning endast få utskrifvas när konungen eller hans "käre husfrue Philippa" sjelfva komma till landet, eller ock efter konungens särskilda bref. När fogdarne rida efter skatt skulle de "sva ridhe oc göre, at thet kan vara almogen utan tunga och skada." Dessa förbud torde dock under femtonde seklets strider föga hafva efterlevvats.

Skatterna uppbyros af konungens fogdar och levererades till dem på bestämda tider af året. Nämnede bref uppställer äfven i detta afseende några reglor. Allmogens "verdhöre" skulle ej efter godtycke tagas af dem, utan efter ett skäligt värde, som bestämdes af fyra "dandemän," bofaste män å hvardera sidan, d. v. s. fyra utvalde af fogden och fyra af allmogen. Detta har väl afseende på det fall att penningeskatten ej kunde kontant lösas, utan skulle uttagas i värdören.

Landets kommunikationer voro, som man lätt kan föreställa sig, i det bedröfligaste skick. På vissa tider af året var det omöjligt för de skattskyldige att leverera sina skatter till konungens slott, emedan de ej kunde slippa fram. Emellertid tyckes det varit bestämdt att vissa skatter skulle levereras om sommaren, samt vissa om vintern. Om de skatter, hvilka på en viss bestämd tid skulle afgifvas, ej då till fogden öfverlemnades, voro de skattskyldige förfallna till böter. Detta förorsakade klagomål och var äfven i anseende till kommunikationernas tillstånd obilligt. Konung Erik af Pomern förklarade derföre i oftanämnde bref att skattskyldige, som bodde långt från slottet och som för menföre eller lågliga hinder ej kunde utgöra sin sommarskatt, skulle få erlägga densamma om vintern, utan att det skulle räknas dem "til tunga eller

noger skadä." Dock skulle de utgöra allt hvad de med rätta borde utgöra. Förfallet skulle äfven bestämmas af en nämnd, sålunda sammansatt att fogden utvalde fyra och allmogen fyra bofaste män. Det fick ej bero på den förres godtycke.

Utom årliga utskylder och gärder vidkändes Finska jorden samma onera och besvär, som den Svenska. Bland dylika onera har ofvanföre blifvit nämnd dagsverkkskyldigheten. Eriks sistnämnda bref omtalar äfven dagsverken, samt säger att dermed skulle förhållas såsom öfverenskommet blef då han sjelf var i Finland.

Skatteväsendet hos oss under medeltiden skall vinna i klarhet, sedan vi lärt oss känna de efter Gustaf Wasas thronbestigning upprättade jordaregister. Dessa voro egentligen skatteförteckningar, som upptogo skatterna, såsom de efter gammal häfd brukade utgå, men ingalunda efter någon ny skattläggning. De skatter, som i dem finnas upptagna, äro således desamma, som utgingo mot medeltidens slut. Vi skola därför förflytta oss till den förste Gustafs dagar.

Det är en känd sak att när Gustaf Wasa besteg Sverges thron voro rikets finanser i den fullkomligaste oordning, och det syntes nära på omöjligt att kunna bringa inkomster och utgifter i jemvigt. Kyrkan och frälset egde största delen af Sverges odlade jord och för denna jord skattades intet. Kronans enskilda jord hade genom förpantning och förlänningar jemväl minskats, och den skattdragande, jordegande allmogen var utarmad genom de gärder, hvilka tätt efter hvarandra under derförutgångna oroliga tider utskrifvits. Befrielsekriget hade ådragit riket en utländsk skuld af 68,000 mark

till Hansestaden Lybeck. Kronans utgifter voro på alla håll ökade under det att inkomsterna på allt sätt minskats. De senare hunno ej på långt när till att betäcka de förra. Vid Riksdagen i Westerås framställde Gustaf Wasa för rikets ständer det allmänna tillståndet i landet och uppgaf dervid att de vissa statsinkomsterna neppeligen utgjorde 24,000 mark; hvaremot utgifterna väl stego till 60,000. ¹⁾ Till en början funnos inga andra utvägar för att återställa den behöfliga jemvigten än att utskrifva extra gårdar. Dylika utskrefvos äfven ofta under Gustafs första regeringsår, och det såväl med som utan ständernas samtycke. Detta kunde omöjligen fortfa ra i längden. De täta gårderna väckte stort missnöje, tillochmed uppror. Gustaf var äfven be tänkt uppå att från annat håll skaffa kronan den nödvändiga tillökningen i dess säkra och årliga inkomster.

Kyrkan hade, som ofvanföre redan blifvit nämndt, under tidernas lopp blifvit egare till en betydlig del af landets jord, hvilken dessutom innehades under s. k. andlig frälsefrihet, d. v. s. att staten icke egde att af densamma kräfva några skatter. Gustaf sträf vade efter att erhålla denna jord under kronan, och han genomdref äfven på ofvannämnda Westerås riksdag det beslut att de andliga godsen skulle reduce ras. Konungens förslag derom mötte ej något särdeles motstånd: Adeln lockades genom förespeglingen att återfå alla sedan Karl Knutssons räfst till kyrkan testamenterade, donerade, försålda eller förpantade familjegods. Borgare- och bondeståndet åter hoppades derigenom undslippa de täta bevill-

¹⁾ Stjernman, Riksdagars och mötens beslut, Del. 1 p. 66.

ningarna. Prestaståndet gaf motvilligt efter. ¹⁾ På så sätt tillvägagragtes Westerås recess, i kraft hvar-af tretton- eller tjugutusen kyrko- och klosterhemman kommo under kronan. ²⁾

Genom denna reduktion af de andliga godsens erhöill kronan en ofantlig förökning i sina gods, och de årliga ständiga skatterna kunde, allenast de noggrannt och ordentligt ingingo, betäcka statens nödvändiga utgifter. Det var därför nödvändigt att utreda och kontrollera dessa skatters verkliga belopp. Redan på Wadstena herremöte 1521, hade af sådan anledning beslut fattats derom att konungen egde låta upprätta ett register öfver all kronans ränte och uppbörd, hvaruti jemväl skulle upptagas huru många skatte-, frälse- och kronobönder uti hvarje län voro, på det att konungen måtte veta huru stor kronans inkomst rätteligen var och hvad henne tillhörde eller ej. ³⁾

Detta beslut blef dock efter all sannolikhet ej genast verkställdt, och svårigen skulle sådant kunna med ordning och noggrannhet göras så länge icke någon kontrollerande auktoritet var inrättad för att vaka öfver arbetets fortgång. År 1540 in-

¹⁾ Finland var ej representeradt på denna riksdag, med undantag af Åland. Stjernman l. c. p. 86.

²⁾ Botin, l. c. Del. 2. p. 117. Få af dessa hemman hade förut tillhört kronan. Kyrkan hade varit en sparbank, som till det allmännas, till statens nytta förvaltad hvad trosnitet och vidskepelsen hos enskilda medborgare till densamma öfverlemnad. Kronan egde en i KB. LL. grundad rätt att återtaga under kyrkan komma knonogods, men någon rättsgrund för reduktionen af de öfriga gifves icke.

³⁾ Stjernman, l. c. p. 31.

rättades ett kammarråd, hvilket bestod af fyra ledamöter och åt hvilket uppsigten och kontrollen öfver uppbörden af och redovisningen för kronans räntor och inkomster uppdrogs. En instruktion för detta embetsverk eller s. k. Kammarordning på penningeuppbörden i Räknekammaren i Stockholm utfärdades 1544. Enligt denna skulle ett register hållas öfver uppbörden, hvaruti först skulle finnas en förteckning på fogdarne, jemte de härader, som stodo under enhvars förvaltning. Vidare skulle der finnas ett länsregister, som upptog alla län, härader, socknar, byar, m. m. och hvad deraf hvarje fogde borde göra reda före. Detta skulle således utgöra en riksjordebok, hvaruti på ett ställe skulle finnas upptagna alla lägenheter i riket jemte de derifrån utgående skatter. Likaså skulle det finnas en uppgift på den tionde, som utgick från presterne, äfvensom antecknad huru många socknar underlydde hvarje prost. Från detta register skulle man således hafva reda uppå hvad uppbörden borde göra.

Den andra hufvudafdelningen af detta uppbördsregister skulle innefatta redovisningen för inkomsterna, och dessa skulle upptagas under tre afdelningar. I första afdelningen upptogs alla årliga och vissa penningaräntor län efter län, härad efter härad, och likaså de penningar, som influtit för de skattepersedlar, hvilka af fogdarne blifvit försålde. Andra afdelningen skulle omfatta fodringsspennigarne, d. v. s. hvad som erlades i stället för den ofvan omnämnda skyldigheten att underhålla ett visst antal hästar för konungen eller hans män. Tredje afdelningen innehöll redovisning för influtna sak-

ören, ¹⁾ städselören, ²⁾ danaarf jemte flera ovissa inkomster.

Från denna tid kan man räkna en större ordning i statens kammarverk. Samtidigt med kammarrådets inrättande emanerade äfven kungliga bref till landsorterna med befallning om jordaregisters upprättande. Af dem som angingo Finland må nämnas: till Kumogårds län, den 8 Augusti 1539, i hvilket bref jemväl bestämdes att penningeskatten skulle utgå med tolf öre af hvarje rök (den hade nemligen dittills blifvit till olika belopp uppburen); till Åbo län den 3 Jan. 1540, och till Wiborgs län den 18 Juli 1550. Till följe af dessa bref upprättades dylika jordaregister för de finska landskapen,

¹⁾ Sakörena utgjorde en icke så ringa del af statens inkomster, och hade inkomsterna under denna tid ökats genom Biskopens sakören, hvilka blifvit indragna till kronan. LL. upptog få brott, som ej kunde försonas med böter, och dessa voro, om man jemför förhållandet emellan varor och penningar, då betydligt större än nu. Vid svårare förbrytelser förverkade dessutom den skyldige sin egendom, hvilken stundom gafs till dennes familj, troligen om denna var af någon betydenhet. Till hvilken summa sakören kunde stiga ser man af Hallenbergs, i dess afhandling om mynt och varors värde under Gustaf Wasas tid, p. 162, uppgift om deras belopp på Öland 1539. Sakörena utgjorde då 602½ mark, under det att hela uppbörden steg till 3,200 marker.

²⁾ Denna afgift erlades för landboskapet å kronohemman. Åboerna å kronohemman stodo nemligen denna tid i samma förhållande till kronan, som landboer å enskildes hemman till deras egare. De innehade hemmanen under en tid af sex år och afraden bestämdes efter öfverenskommelse, allt efter LL. JB. XX. Att äfven ett annat slag af kronohemman redan uppstått, finner man af ofvan pag. 24 återopade Kgl. bref, som utlöfvar ärftlig besittningsrätt åt dem, som ville uppodla bygderna.

men som de skulle innehålla en förteckning på alla skattskyldiga jemte specifikation uppå hvad de i skatter skulle erlægga, kommo de att utgöra förteckningar på de efter gammal häfd utgående skatterna. Det är på sådan grund det ofvanföre blifvit yttradt att den bästa kännedom om skatternas beskaffenhet och fördelning i Finland mot medeltidens slut erhåller man af de första jordaböckerna. De årliga skatlläggningarna voro enligt regeln bibehållna, ehuru de icke mera skedde hvarje år, ej heller voro så nödvändiga sedan jordaregistren upprättats.

Det är osäkert om Gustaf ens påtänkt någon ordentlig och ständig skatlläggning. Botin ¹⁾ omtalar en instruktion af år 1528, utfärdad till efterrättelse för vissa af konungen utnämnda skatlläggningmän, hvilka skulle företaga en allmän, methodisk skatlläggning af alla rikets hemman, ooh Granberg ²⁾ anser att en skatlläggning tillfölje deraf verkligen påbegynts under Gustafs regering. Denna instruktion har sedermera blifvit eftersökt, men icke funnen. Å Kammar-Kollegii Arkiv i Stockholm finnes afskrift af en skatlläggnings-undervisning, hvilken undervisning enligt å afskriften befintlig anteckning skall vara utfärdad år 1568, således i slutet af Erik XIV:s regering, ³⁾ men är till innehållet lika med hyad Botin anför om den af 1528, hvarföre man äfven förmodat att denna är den af honom åberopade, ehuru årtalet blifvit orätt uppgifvet. Denna skatlläggningssmethod, eller undervisning för dem som jordrefning och skatlläggning hålla skola, inför

¹⁾ l. c. Del. 1. p. 36.

²⁾ Witterh. Hist. och Antiq. Acad. Handl. Del. 10. p. 9, 19.

³⁾ Jfr Bergfalk, l. c. p. 68.

ett uppskattningssätt af jorden, olika med det förut brukliga. Vid de s. k. årliga skattläggningarna hade endast bohlåkern, den årliga häfden i åker blifvit tagen såsom uppskattningsgrund. Andra egoförmåner, som kunde vara förenade med den skattskyldiges innehafvande jord, lemnades utan afseende. Ifrågavarande method stadgade åter att hvarje hemman skulle skattläggas efter samtliga derunder lydande egoförmåner, åker, äng, skog, fiske, qvarnar o. s. v.

Vidare skulle skattläggningsmännen ransaka med hvad rätt jorden under hemmanen häfdades, samt tillbakalägga olagligt afskiljda delar, d. v. s. de skulle se till att lagarne emot skattskyldig jords minskning efterlefdes, samt der missbruk skett meddela rättelse. Större hemman, sådana som egde två markland åker eller mera, skulle läggas till ett och ett halft eller två mantal. Slutligen skulle de tillse att egare af tvenne hemman ej slog det ena under det andra.

Om någon skattläggning verkligen skett efter denna method eller ej, känner jag icke, men säkert är att någon sådan ej skedde i Finland. De i methoden uttalade grundsatser äro utan tvifvel riktiga, och det skulle hafva varit för staten af stor nytta om en skattläggning på sådana grunder kunnat verkställas. Tidsförhållandena gjorde det dock omöjligt. Till en ordentlig skattläggning fordras en ordentlig mätning af jorden, och en sådan kunde icke anställas, emedan landtmäteriet ännu var helt och hållet outbildadt. ¹⁾ I Sverge, hvarest, om man undantager de

¹⁾ Landtmäteriets början i Sverge räknas ifrån början af 1600-talet, men först 1633 sändes en landtmätare till Finland. Om landtmäteriets utbildning hos oss se A. W. Liljenstrand, om skifte af jord, p. 63 o. ff.

norra provinserna, jorden såväl den odlade som den oodlade hade bestämda egare, antingen kronan, kommunerna eller de enskilde, och hvarest de skilda egolotterna utaf gammalt varit från hvarandra genom rå och rör skilda, skulle det visserligen varit lättare än i Finland, hvarest större delen af jorden ännu saknade egare, och hvarest egoskillnader torde hafva varit högst sällsynta. Vid 1582 års riksdag klagade allmogen öfver den ojemna och ovissa uppskattningen af deras hemman, och då resolverades: "Um Jorde sijner och skattjemningh, will H. K. M. med förste lägenhett ladhe bestelle, odij hwar Landz endhe," emellertid skulle af små hemman, "som hertill hafwe waritt vdij gårdar och andre ovisse pålagor, lijka medh stoorä och fullsetties Hemmendh" $1\frac{1}{2}$ eller 2 räknas lika med ett fullsädes,¹⁾ och bland de landskap, som uppräknas, finnas Sverges bäst odlade provinser, Uppland, Vester- och Östergötland m. a., hvilket allt visar att ej ens i dem någon ordentlig skattläggning den tiden försiggått. Att någon sådan ej ännu 1602 skett i Finland, finner man af det s. k. Björneborgs riksdagsbeslut, i hvars § 7 en framdeles skeende viss jordrefning öfver hela landet omtalas. Man kan derföre antaga för säkert att någon dylik skattläggning under sextonde seklet ej verkstälts i vårt land. Endast längder upprättades öfver de olika hemmanen, eller egentligen jordegarena, ty osäkert torde vara om ens några egodelningar under detta sekel skett i Finland; skatten åter bestämdes efter gamla grunder.²⁾

¹⁾ Stjernman, l. c. Del. 1. p. 339.

²⁾ Skattlägningsverket hos oss är således af ganska sent datum, och beroende af landmåteriets utbildning. De i början af 17:de

Då jag nu öfvergår till framställning af de finska jordskatterna under 16 seklet vill jag göra den så att jag framställer landskap efter landskap. Jag vill i detta afseende göra början med det landskap, som ligger närmast Sverge, med

Åland.

Om vi nu taga de 1540 och 1541 upprättade register ¹⁾ öfver årliga räntan af Åland till utgångspunkt, så finna vi denna tid Åland indeladt i samma 8 socknar som nu, hvartill kommo tvenne skildt upptagna "Marklag" de nuvarande kapellförsamlingarna Kökars och Eckerö. Åland var till öfverflöd försedt med skatter, utgående efter olika skattetal, hvilka voro såväl jordatal som mantal. Efter jordatal utgingo rökskatt, gärdeskatt, ledungslama och "öfverlöps örttig;" efter mantal åter länsmansränta, skeppsörepennningar och hestekorn, lagmanspenningar samt knapekorn. Mantalsskatterna ökades under senare hälften af seklet med preste- och klockareräntan, hvartill kom en rent personlig skatt, nebbeskatten. Vi skola upptaga hvar för sig.

1. *Rökskatt.* Denna kallas Ålands hufvudskatt och utgick efter rökar. Med rök förstods vanligen en familj med egen härd, d. v. s. en själfbestående, bofast familj, som derjemte lifnärde sig med landtbruk. Denna betydelse återfinnes dock

seklet verkställda skattläggningarna voro alla högst bristfälliga. Det var först då när Carl XI ville införa indelningsverket, som en ordentlig och ständig skattläggning skedde. Det är således från 17 seklets sista decennium dylika skattläggningar hos oss börjats och sedan dess hafva de äfven fortgått, och äro ännu icke afslutade.

¹⁾ Sen. Ark. N:s 2 och 3.

icke hos det Åländska skattetalet rök, utan var detta ett jordområde utaf ett visst uppskattadt värde. Jord till ett värde af 100 mark utgjorde en rök, och vid uppskattningen skulle tagas i betraktande huru "korngill," d. v. s. bördigåker, jorden var, samt derjemte huruvida andra egoförmåner, såsom äng, fiskevatten, skog o. s. v. funnos. Skatten utgick till större delen i penningar, ehuru under fyra skilda titlar. Från en rök erlades: dagsverkspenningar 4 öre, husåkersskatt 5 öre, för ett höns 8 penningar, samt för tio ägg 8 penningar. Från en rök således inalles 1 mark 1 öre och 16 pennningar. På hela Åland funnos $881\frac{1}{4}$ rök, och utgjorde således totalsumman af denna skatt för Aland något öfver tusen mark. I ränteregistret från 1541 anmärkes att 12 dagsverken utgingo från hvarje rök, äfvensom att 164 rökar utgjorde dessa dagsverken in natura, men de öfriga löste dem enligt ofvan uppgifna värde. Ett ränteregister från år 1549 ¹⁾ visar att rökskatten då undergått en persedelförvandling. Den utgick derefter i 6 persedlar, nemligen: 12 dagsverken, en stock, ett bräde, en tunna kol, två lass ved och två stycken sjöfoglar. Dagsverken utgingo således såsom förut, men om man jämför de för persedlarna utsatta värden, finner man att husåkersskatten blifvit omsatt i de fyra persedlarna stock, bräde, kol och ved, äfvensom att de två sjöfoglarna motsvarade den återstående delen af den gamla rökskatten. Skattpersedlarna stock, bräde och kol skulle dessutom alltid lösas med penningar, hvilket äfven var fallet med persedeln ved i Kumlinge och Föglö socknar. ²⁾ Ännu bör an-

¹⁾ Sen. Ark. N:o 2,624.

²⁾ 1586 års jordabok. Sen. Ark. N:o 2,745.

märkas att rökarnas antal icke var engång för alla bestämdt, utan varierade för olika år. 1556 var antalet rökar $873\frac{3}{4}$, 1605 åter $877\frac{1}{2}$.¹⁾

2. *Gärdeskatt* var en annan efter jordatal utgående skatt. Med gård förstods ett jordområde uppskattadt till ett värde af 200 mark. Gården var således ungefärligen dubbelt större än en rök. Vid gårdernas uppskattning gällde samma regel som vid rökarnes, eller att samtliga med jorden förenade egoförmåner skulle tagas i beräkning. Gärdeskatten utgick dels i penningar, dels i persedlar, på så sätt att ifrån hvarje gård erlades: en under olika titlar utgående penningeskatt af 1 mark 3 öre 15 penningar, 1 spann malt, 1 spann mjöl, $\frac{1}{2}$ lisp. skattegäddor, $\frac{1}{2}$ lisp. fläsk och $\frac{1}{2}$ lisp. smör. Förvandlar man nyssnämnda persedlar till penningar efter den tidens priser, sådana de i konung Gustafs författningar finnas angifna, stiger den från hvarje gård utgående skatt väl till 4 mark, och var således vida tyngre än rökskatten. Denna skatt undergick under 16 seklet ingen förändring. 1540 voro gårdernas antal $514\frac{1}{4}$, men äfven de varierade till antalet, så att 1556 voro de $507\frac{1}{4}$, 1605 åter $508\frac{1}{2}$. Skatten från hela Åland inbringade således omkring 2000 mark.

3. "*Ledungslambspenningar.*" Denna skatt påminner med sitt namn om den gamla ledungslaman och var troligen äfven en fortsättning af densamma. Den var 1540 på Åland en fullkomlig jordskatt och

1) Handlingarne angående Åland på Senatens äldre arkiv äro särdeles bristfälliga för åren 1570—1604, af hvilken orsak jag för Åland äfven rådfrågat jordeboken för 1605, under N:o 2,835.

utgick efter skattmarker, ett skattetal bildadt efter samma grunder som de förra. Markskatterna voro dock icke alla lika; en markskatt var, enligt jordaregistrens beskrifning, på somliga ställen jord värderad till 10, å andra ställen till 8 mark, "sometads mer och somestads mindre." Markskatten borde således egentligen motsvara tiondelen af en rök, men var något mindre. Markskatternas antal på Åland uppgick 1540 till 11,180, 1556 till 10,994 samt 1665 till 10,999. Från hvarje markskatt erlades 3 penningar och 1 markpund smör.

4. "*Öfverlöps örthig.*" När rökarna bestämdes kunde det ofta hända att den jord, som skulle räknas under en rök, i värde kunde med en eller annan mark öfverstiga det bestämda värdet af 100 mark. De öfverskjutande markerna kallades öfverloppsmarker, och från dem utgick ofvannämnda skatt, med 8 penningar för hvarje sådan mark. Denna skatt var således en del af rökskatten, d. v. s. utgick af den jord för hvilken någon rökskatt icke var beräknad. Öfverloppsmarkernas antal var $532\frac{1}{2}$ år 1540, 384 år 1556 och 338 år 1605. Skatten var således af ringa betydhet, ehuru dessa öfverloppsmarker, i förhållande till rökarna, voro dubbelt beskattade.

5. "*Lensmansränta.*" Denna skatt var troligen till sitt ursprung en gärd, ålagd allmogen på Åland för underhållet af konungens länsman eller höfdinge på Kastelholms slott. Denna likasom följande skatter utgingo efter mantalet. Med mantal förstods dock icke mera 1540 hvarje bofast man, utan mantalet hade redan öfvergått till ett slags jordatal. Det skildes nemligen emellan hela och halfva mantal, och med hela förstods helgårds-, med halfva

åter halfgårds-bönder. Skatten utgick öfver hela Åland visserligen till ungefär samma belopp, om man förvandlar persedlarna till penningar, men eljest uti de skilda socknarne i skilda persedlar. I Saltvik t. ex. utgick från hvarje fullsädes bonde 1 spann korn, 1 fjerding råg, $\frac{1}{2}$ lisp. kött, 2 skålp. smör, 3 kärfvor halm, $1\frac{1}{2}$ lass ved och 3 ljus. På hela Åland funnos 1,082 $\frac{1}{2}$ mantal 1540, 1,084 år 1541, 1,020 år 1556 samt 1,014 år 1605. ¹⁾ Denna ränta utgjorde, som man ser, en ganska betydlig skatt.

6. *Skeppsörepenningar o. 7. Hestekorn.* Hvarje helt mantal erlade 8 penningar i skeppsörepenningar och ett halft spann korn i hestekorn. Halfva mantal erlade hälften deraf.

8. *Lagmanspenningar* utgingo med 4 penningar för hvarje mantal. I denna skatt deltog alla såväl frälse som skatte, hvarföre äfven för denna skatt debiterade mantal år 1540 utgjorde 1,122 $\frac{1}{4}$.

9. *Knapekorn.* Detta var en skatt som utgjordes endast af frälsemän med 2 spann korn af hvarje.

Dessa voro de skatter, som redan år 1540 finnas upptagna i ränteregistret, men under 16:de seklet ser man nya skatter upptagna, hvilka icke voro tillfälliga, utan allt framgent uppbyros. Sådana voro:

10. "*Nebbeskatt.*" Denna träffas i 1549 års register ²⁾ och var en helt och hållet personlig skatt,

¹⁾ Deras fördelning på socknarne var 1540 följande: Saltvik 104 $\frac{1}{2}$, Sund 127, Kumlinge 96, Föglö 104, Lemland 117, Jomala 168, Hammarland 96, Finström 147, Kökars marklag 63 och Eckerö 60.

²⁾ Sen. Ark. N:o 2,625.

som utgick af bönderna, deras hustrur och barn, men icke af dem som hos allmogen tjente. För hvarje person erlades 1 skälp. smör eller $\frac{1}{2}$ öre, och utgjorde nebbarnas antal 4,813 nämnde år. 1552 utgjorde nebbeskatten 282 mark $1\frac{1}{2}$ öre, ¹⁾ hvilket efter $\frac{1}{2}$ öre för person skulle utvisa 4,515 betalande personer. Registret från 1556 ²⁾ upplyser att från Sunds socken erlades skatten i smör, från de andra i penningar. Registret från 1564 åter säger att nebbeskatten skulle erläggas af skattebonden för honom sjelf, hustru och barn öfver tolf år, och i samma register utgör nebbarnas antal 2,266. Denna personella skatt, närmast motsvarande våra nuvarande mantalspenningar, fortfor att uppbäras under hela 16:de seklet, hvilket jemväl var förhållandet med

11. *Preste- och* 12. *Klockare-räntan*. Dessa ser man i 1564 års register ³⁾ upptagna såsom till kronan utgående mantalsskatter. Den förra utgjorde 12 skälp. smör, den senare $\frac{1}{2}$ spann korn på hvarje helt mantal. På hvad sätt dessa tillkommit får man ej af registern veta. Möjligt att de voro reduceerade prestarättigheter.

Utom dessa skatter hade kronan inkomster från fisken och holmar. Den skatt, som erlades för fisket, beräknades på en del ställen efter båtar, på andra efter notlag. I Kökars marklag t. ex. erlades 2 lisp. torsk för hvarje till fiske begagnad båt, och antalet båtar uppgick 1520 till 112 och 1541 till 141. Af hvarje vinter-notlag uppbars i skatt en fjerding strömming o. s. v. Kronofisken funnos

¹⁾ Sen. Ark. N:o 2,637.

²⁾ Sen. Ark. N:o 2,657.

³⁾ Sen. Ark. N:o 2,745.

derjemte med stadgad ränta, äfvensom kronan tillhöriga holmar för dylika räntor voro utarrenderade.

Jordaböcker finnas ej för detta sekel. För år 1569 kan man upptäcka ett närmande dertill. Då är registret så inrättadt att alla byar efter hvarandra äro införda, och under hvarje by de jordegare der funnos, men skattens belopp är antecknad sådant det utgick från hela byn, ej för de enskilda jordegarena. Mantalsregister finnes redan tidigare.

Uppbörden emottogs af slottsfogden på Kastelholm. 1556 finner man dock Åland deladt i 2:ne distrikter. Amund Bagge var uppbördsman för de fyra norra socknarne: Finström, Sund, Saltvik och Kumlinge, Per Jonsson för de fyra södra: Jomala Hammarland, Lemland och Föglö. Socknarne voro i och för uppbörden fördelta i marklag, och i hvarje sådant marklag tyckes hafva funnits en s. k. "Räkningeman," åtminstone äro marklagen till antalet lika med räkningemännen eller 35. Att dessa haft något att skaffa med uppbörden, kan man finna deraf att de omnämnas och uppräknas i de senare rän-teregistren. Kanhända motsvarade de Upplandslagens attungsmän och Åbo läns bolmän, samt uppburo skatten från marklaget och levererade den till fogden, eller ock var räkningemannen närvarande då skatterna från hans marklag levererades, för att efterse att uppbörden försiggick ordentligt och att ingen orätt skedde de skattskyldige.

Egentliga Finland.

Detta landskap finner man redan från medeltiden vara indeladt i två hälfter under namn af södra och norra Finland. Det senare omfattade tvenne härad, Masku och Wehmo; det förra äfven

tvenne, Piikie och Haliko. Hvarje härad var indeladt i socknar, och inom dessa funnos sedan andra afdelningar med hänsigt till skatternas fördelning och deras uppörd. Liksom på Åland finna vi äfven i denna provins skatter utgående såväl från jordatal, som mantal, och i allmänhet råder en ganska stor likhet hvad skattväsendet angår emellan dessa begge landskap.

Det äldsta skatteregister för Abo län är af 1538. ¹⁾ Enligt detta utgick hufvudskatten i Åbolän jemväl efter röktal, d. v. s. med ett visst belopp från hvarje rök. Vi sågo att på Åland betydde rök jord af 100 marks värde. 1538 års register meddelar ingen upplysning om huru rökar bildades och hvad de betydde, men om man jemför senare jordaregister ²⁾ upplyses man derom att rök var ett skattetal, som rättade sig efter jordens godhet och bördighet och dess derefter uppskattade värde i penningar, ehuru det icke representerade någon bestämd penningesumma. Det var äfven hufvudsakligast åkern, som dervid togs i beräkning; endast i skärsocknarne torde fisket jemväl beräknats. Hvarje bys åker fördeltes i ett visst antal stänger, och stångtalet utmärkte hvarje delegares egolott i byn. Detta stångtal var icke något konstant; det varierade i oändlighet. Det funnos stänger jord, å hvilka utsädet skattades till $2\frac{1}{2}$ å 3 spann, men äfven sådana funnos, å hvilka det ej uppskattades ens till ett halft spann. Man delade, som jag sade, byns åker efter stångtal, i tolf, tjugufyra, trettio stänger, men det kunde ganska ofta hända att

¹⁾ Sen. Ark. N:o 484.

²⁾ T. ex. 1555 års jordebok. Sen. Ark. N:o 589.

en by, delad blott i tolf stänger, var större och egde vida mera åker än en by med trettio stänger. Stång var således i sjelfva verket ej något mått, utan stångtalet betydde hvarje delegares i by åkerlott, och till följe deraf äfven till huru stor del han deltog i byns jordskatt.

Vid skattläggningarna, sedan byns stångtal blifvit bestämt, uppskattades stängerna till ett visst penningevärde, hvilket synes hafva berott uppå förhållandet emellan det årliga utsädet och den förmodade afkastningen. Derefter bestämdes penningeskatten för hvarje stång, och samtliga stängernas hopsummerade skatt bestämde byns röktal. En by t. ex. utgjorde 24 stänger; uppå hvar stång ansågs kunna utsås $2\frac{1}{2}$ spann, och med afseende på graden af jordens bördighet värderades stängen till 25 mark, och penningeskatten bestämdes till 3 öre för stång. Penningeskatten för byn blef således 9 mark och byns skattetal $2\frac{1}{4}$ rök. ¹⁾ I förhållande dertill bestämdes byns andel i röskatterna, under det att åter hvarje delegare skattade efter sitt stångtal. I huru många stänger en by skulle delas berodde väl af delegarens fria beslut och rättade sig troligen till en del efter deras antal; 12⁰ eller 24 stänger tyckes dock hafva varit vanligast.

I några socknar finner man dock icke stångtalet, utan der uppskattas byarna efter spannländ. För hvarje spannländ beräknas 2 öre i penningeskatt, och utgjorde 16 spannländ således en rök; hvar och en deltog i skatten efter det antal spannländ han innehade. Enligt 1538 års ränteregister var den konstant utgående röskatten af olika belopp i skilda

¹⁾ Nemligen efter 4 marks penningaränta från rök.

socknar, i Bjerno tillochmed i skilda delar af socknen, ifrån 3 mark, 2 öre och 2 örtugar till 4 mark och 2 öre, "efter som deras gamla sedvänja af ålder varit hafver," men snart nog finner man den bestämd till samma belopp i hela länet eller till 4 mark från hvarje rök. Utom dessa penningar erlades följande persedlar från hvarje rök: 1 spann skatteråg, 1 spann skattemalt och 1 lisp. skattesmör. ¹⁾ Uti 1540 års jordaregister har en skattepersedel tillkommit, nemligen hö, hvaraf ett lass skulle af hvarje halfannan rök utgöras. Denna persedel se vi sedan uti södra Finland bestämd till 8 åmar af hvarje rök, i norra Finland till $10\frac{2}{3}$ åm.

Man bör dock ej tro att rökskatten från alla socknar utgick uti ofvannämnda persedlar. Det har af gammalt varit en grundsats i de Svenska skattlagarna att jordskatten skall bestämmas i de persedlar, hvilka hvarje landsort af sig kastar. Till följe deraf erlade äfven skärsocknar fisk, torsk, strömming, torrfisk o. s. v. i stället för smör, skogs-trakter åter erlade en del af skatten i skogsprodukter, bjelkar, bräder eller ved. ²⁾

Rökarnes antal varierade allt efter som nya skattläggningar skedde. År 1538 funnos i norra Finland 708, i södra 657 rökar. 1540 skedde en ny skattläggning och derefter upptagas rökarnas antal till $897\frac{3}{4}$ i norra, samt $789\frac{1}{2}$ i södra Finland;

1) "Efter slottets bissma som är 4 marker större än Åbo stads bissma." 1538 års register.

2) Härvid kan anmärkas att den i ved utgående delen af hufvudskatten å Hirvisalo ej utgick efter röktalet utan efter mantal, på så sätt att hvarje fullgårdsman erlade 2 lass ved.

år 1569 åter till $894\frac{1}{16}$ i norra, samt $792\frac{1}{16}$ i södra Finland.

Socknarne voro till underlättande af skatte-uppbörden indelade i bol; hvarje bol stod under en bolman, hvilken uppbar skatten från bolet och levererade den till konungens fogdar. Enligt 1538 års ränteregister skulle hvarje bolman vid rökskattens afbördande jemväl till Åbo slott leverera en ko, två får och ett lam, hvarföre han egde att af rökskatten tillgodonjuta en motsvarande afkortning. Huruvida denna kreatursskatt af gammalt fördelats på bolet, eller om det var bolmännens skyldighet att för afkortningen anskaffa ofvannämnde ko, får och lam upplyses icke, men i senare ränteregister och jordaböcker förekommer denna skatt, under namnet bolskatt, såsom utgående från hela bolet, och utan att någon motsvarande afkortning då mera kan observeras i rökskatten. Uti 1555 års jordabok finner man bolskatten ökad med 1 lisp. smör, hvilken persedel dock icke utgick från de bol, hvilka i stället för en ko erlade en oxe. ¹⁾ 1569 funnos i norra Finland 55, och i södra 60 bol. Bolskatten fördeltes troligen på rökarna inom bolet, och utgick i thy fall jemväl efter jordatal.

Efter mantal åter utgick en stor mängd af skatter. Den betydligaste af dem är äfven här länsmansröntan, ehuru den i vissa socknar till en del utgick efter rök. Den var bestämd i en mångfald af persedlar, olika i skilda socknar, och får man dömma efter denna dess brokiga beskaffenhet, tyckes denna skatt hafva uppstått genom skild öfver-

¹⁾ Sen. Ark. N:o 589.

enskommelse, med hvarje socken. Det kan icke här blifva fråga om att speciellt för hvar sooken utföra denna skatts beståndsdelar. Det må endast nämnas att deri ingick en penningeskatt kallad ginsgärdspenningar, men hvilken del ej heller öfverallt utgick till samma belopp, och ofta tyckes hafva beräknats efter rök äfven i sådana socknar, uti hvilka den öfriga delen af skatten utgick efter mantal. Denna del af skatten utgjorde stundom 1 mark, stundom 2 öre af hvarje rök; 1 eller 2 öre åter efter mantal. En annan mindre hithörande penningeskatt förekommer äfven under namn af gåfvopenningar, och utgick med 6 penningar af hvarje mantal. Öfriga persedlar voro råg, malt, hafra, kött, bröd, ljus, hö, halm, ved, m. m. d. Skatten utgick icke i alla dessa persedlar eller till samma belopp af dem i hvarje socken, utan kunde skatten i en socken utgå endast i två persedlar under det att den i nästgränsande socken utgick i sju persedlar. Med mantal förstodos här fullgårdsmän, och i detta afseende hade man i Åbo län ej allenast uppställt kategorierna hel- och half-gårdsmän, utan äfven fjerdingsmän, af hvilka senare hvarje motsvarade $\frac{1}{4}$ mantal. Mantal funnos omkring 5000 år 1540, samt 5594 år 1569. ¹⁾

Af öfriga mantalsskatter utgjordes en för dagsverken. Från hvarje helt mantal skulle utgöras 8 årliga dagsverken till Åbo slott eller andra kronans gårdar; dessutom omtalas 4 hjälpedagsverken i de senare jordeböckerna. ²⁾ Dessa dagsverken utgjordes in natura af vissa socknar, men af andra betaltes från hvarje mantal 1 öre 1538, $1\frac{1}{2}$ öre 1540, 5

¹⁾ Sen. Ark. N:o 1,122 o. 1,130.

²⁾ Sen. Ark. N:o 1,122.

öre 1555. De löstes dock icke öfverallt med penningar, utan i vissa socknar med spannmål, i andra med fisk. Derföre finnas i räkenskaperna upptagna arbetsråg, arbetsmalt, arbetstorsk o. s. v.

I förening med dessa "arbetspenningar" nämnes äfven en annan mindre mantalsskatt under namn af "gåfvoägg," och som utgick med 5 ägg af hvarje helgårdsman, hvilka ägg skulle levereras till påsken.

"Flötheskatt" är en skatt, som förekommer i de äldre ränteregistren, ¹⁾ och beskrifves såsom en skatt utgående efter mantalet af dem, som "i fortiden hafwa varit frelsismän," d. v. s. af sådana som slutat med att prestera rusttjensten. Den tyckes hafva utgått med ungefär 1 mark från mantalet, och ansågs väl svara emot den vanliga mantalsskatten, men upphörde småningom, emedan vid nya skattläggningar dessa f. d. frälsemän uppskattades lika med de öfriga skattebönderna.

Presteräntan erlades dels i säd, dels i smör; matskattsråg, matskattsmalt och matskattssmör. Dess vanliga belopp var $\frac{1}{2}$ span råg eller malt, eller ock $\frac{1}{2}$ lisp. smör. Den var dock icke öfverallt lika. I södra Finland år 1569 erlade 968 mantal råg eller malt och $997\frac{1}{2}$ smör. I skärgården erlades skatten i fisk. ²⁾

Klockareräntan utgick i norra Finland i malt efter mantalet, men till olika belopp ifrån 4 kappar tillockmed $\frac{1}{3}$ spann; i södra Finland med en vacka råg eller korn. Vacka var dock ett obestämdt mått. Uti en del socknar räknades 3 vackor på 1 spann, i andra åter 6 vackor.

¹⁾ Sen. Ark. N:o 484.

²⁾ Sen. Ark. N:o 1,122.

Utom dessa efter jordatal och mantal från Åbo län utgående skatter funnos äfven rent personella. Sådan var den skatt, som utgick under namn af "nebbeskattsmör," och som erlades af hvarje bonde med en mark smör för honom sjelf, hans hustru och dem af hans barn "som gingo till Guds bord". Denna var dock ingen allmän skatt, utan uppbars efter skilda längder. Sålunda funnos t. ex. 1569 i norra Finland 2,610 näbbar.

I en del socknar betaltes en smörskatt icke efter personer, utan efter antalet kor. Den utgick äfven med en mark smör för hvarje ko, med den skillnad att i norra Finland skulle det vara en mjölkande ko; der erlades för icke mjölkande $\frac{1}{2}$ mark. Denna skatt kallades komålsskatten, och antalet kor, för hvilka den erlades, var senast nämnda år i norra Finland 2,503 och i södra 2,167.

Hvad uppbördens beträffar levererades skatterna ursprungligen till Åbo slott, men man finner snart skilda uppbördsmän i norra och södra Finland. Uppbördsdistrikterna voro dock ej under 16 seklet konstanta, ty understundom bildades ett sådant af tre eller fyra socknar. Inom socknarne åter funnos bol och, som redan blifvit nämndt, i hvarje bol en bolman, hvilken från bolet uppbar de årliga ständiga skatterna. Det tyckes dock, som häruti en ändring skulle under senare hälften af seklet hafva skett, så till vida att större delen af skatterna uppbaros af uppbördsmännen sjelfva, men endast resterna, eller hvad som icke vid fogdarnes eller fogdeskrifvarens uppbördsstämmor kunnat inflyta, af bolmännen. Med noggrannare ränte- och jordaregister blef det äfven lättare för uppbördsmännen sjelfva att förrätta uppbördens. Det kan dock hända

att uppbördsmännen eller deras ombud i sjelfva verket uppburo skatten af bolmännen, ty det säges i räkenskaperna att N. N. levererat det och det, och derefter: så och så mycket "hade bolmännen sedan med sig," hvilket senare alltid befinnes utgöra det, som efter uppbördsmannens leverans, brast uti den på förhand beräknade skattesumman.

Fullständiga jordaregister funnos här tidigare än annorstädes. Redan från 1542 finnes en ganska fullständig jordabok, ¹⁾ som säges vara "Beschriffvin socken ifrå soken epher then nya skattlegningen, som höltz anno 1540." Deruti finnas alla byar i hvarje socken upptagna; under hvarje by dess stångtal, utsädet på stängen, stängens uppskattade penningevärde samt den derå utsatta penningeskatt. Derefter alla byns bofasta män, samt det stångtal enhvar af dem innehade och den efter stångtalet utsatta penningeskatten. Hvarje jordegares andel i de efter röktalet utgående skatterna finnes således noga bestämdt.

Flera skattläggningar omtalas såsom verkställda under 16:de seklet, men de voro alla dylika, som nyssnämnda af 1540. Nya uppodlingar, som under tiden tillkommit, upptogos under röktalen, men samma skattetal och samma uppskattningsgrunder bibehöllos under hela seklet.

Utom dessa egentliga skatter uppbar kronan ytterligare afrad och ränta af kronolandboar, hvilka i Åbo läns räkenskaper strängt skiljas från skatte-allmogen. 1569 funnos i norra Finland 243½ mantal kronolandboar, i södra Finland 91. Vidare funnos äiven i detta län stadgaräntor både från jord och fisken m. m.

¹⁾ Sen. Ark. N:o 494.

Satakunda.

Satakunda eller Kumogårdslän var af gammalt deladt i tvenne härad, nedra och öfra, af hvilka det förra omfattade södra delen samt kustlandet, det senare åter de inre socknarne. Det äldsta rän-
tereregister för detta landskap vi ega är "Måns Niels-
sons Regenskap" för år 1540.¹⁾ Hufvudskatten ut-
gick i nedra häradet efter röktalet, i öfra efter krok-
talet. Begge dessa skattetal vöro jordatal och af
lika betydelse, ty såväl rök, som krok betydde ett
jordområde med en årlig penningeskatt af 12 öre.
Den närmare tillgången vid bildandet af krok eller
rök finnes ej antecknad,²⁾ men troligen var till-
gången sådan, som i egentliga Finland. Jorden
värderades och uppskattades samt penningeskatten
för densamma bestämdes. Likaså tyckes äfven här
endast åkern hafva blifvit tagen i betraktande. Det
öfra häradet var nämnde år indeladt i $463\frac{1}{2}$ krok,
och nedra häradet $346\frac{5}{2}$ i rök. Till nedra häradet
räknades äfven Närpes socken af nuvarande Öster-
botten, men i nämnde socken var jorden ej skatt-
lagd efter något skattetal alls. "De visste ej der
någon god undervisning eller besked göra efter
hvad sätt deras årliga skatt kunde utgjord blifva,"
säges om Närpes i åberopade räntereregister. Der-
ifrån erlades en stadgad penningeskatt af 500 mark,
men på hvad sätt den inom socknen på de skatt-
skyldige fördeltes derom finnes ingenting stadgad.

Den andra skatten i ordningen var *boskaps-
skatten*, en skatt för allmogens innehafvande boskap

¹⁾ Sen. Ark. N:o 1,919.

²⁾ Jordeböckerna för Satakunda upprättade på 1540-talet äro
ytterst knapphändiga, t. ex. 1540 års jordebok. Sen. Ark.
N:o 1,920.

och således en skatt på lösegendom, hvilket slag af skatter vi i de här förut beskrifna landskapen ej påträffat. Den utgick äfven i penningar och erlades med 1 öre för hvarje häst eller oxe, $\frac{1}{2}$ öre för hvarje ko, 1 fyrk för hvarje ungnöt och $1\frac{1}{2}$ penning för hvarje får. För uppbörden af denna skatt var det nödvändigt att upprätta förteckningar öfver de i landskapet befintliga kreatur, och sådana torde hafva upprättats årligen, emedan det anmärkes att skatten ej alla år utgick till lika belopp, utan berodde af det större eller mindre antal boskap allmogen för året underhöll. Vi hafva äfven qvar summariska uppgifter öfver antalet i hvarje socken, men här kan det vara tillräckligt att uppgifva antalet för hvardera häradet. I öfra häradet funnos 3041 hästar, 275 oxar, 1,073 kor, 7,086 ungnöt samt 15,226 får, och i nedra: 1,492 hästar, 2,717 oxar, 7,004 kor, 4,686 ungnöt samt 10,770 får, hvilket bevisar att i denna landsända ladugårdsskötseln med framgång idkades. Man bör dessutom påminna sig att det uppgifna antalet ingalunda innehåller alla kreatur, utan endast de, som funnos hos den skattskyldiga allmogen. Från Närpes utgick icke någon dylik skatt, utan var densamma troligen inberäknad uti den för samma socken fastställda stadga. Den efter rök och kroktal utgående penningeskatten utgjorde $1,215\frac{1}{2}$ mark år 1540, hvar emot boskapsskatten nyssnämnde år uppgick till 2,587 mark. Man ser deraf att den sistnämnde denna tid var den mest betydande af de från allmogen utgående skatterna. De efter rök eller krok utgående skatterna voro proportionerade efter jordens vidd och godhet och drabbade den skattskyldige i förhållande till hans jordegendoms

värde. Boskapsskatten var äfven ställd i förhållande till den skattskyldiges förmögenhet; ju flera kreatur han egde, desto mera skattade han till staten.

Vi vände oss härifrån till allmogens dagsverkskyldighet. Denna tyckes i detta landskap hafva varit ganska lindrig, ty endast 3 dagsverken skulle af hvarje bonde utgöras. Dessa dagsverken uttogos dock icke allestädes in natura, utan fingo lösas med en skatt, som utgick efter tvenne olika skattetal, mantal och bågar. I nedra häradet samt i Tyrvis och Karkku socknar af det öfra erlades *dagsverks-smör*, som utgick med $\frac{1}{2}$ lisp. smör från hvarje mantal. Uti de återstående socknarne af öfra häradet erlades *dagsverksgäddor* med 6 skålp. gäddor från hvarje båge.

Slutligen omnämnes ännu en fjerde skatt under benämning: "*Notedretts-giedder*." Man finner att denna skatt uppkommit deraf att det ansetts vara allmogens skyldighet att verkställa notdrägt vid de fiskerier, hvilka kronan hade tillegnat sig i Kumo elf. 1540 var ännu allmogen i de flesta socknar af nedra häradet skyldig att på tillsägelse göra notdrägt under Kumo gård, och från dessa socknar utgick icke ofvannämnde skatt, men från de öfriga utgick densamma med ett halft skeppund gäddor af hvarje fjerding. Socknarne voro nemligen indelade i distrikter, vanligen fyra till antalet och dertföre benämnde fjerdingar, motsvarande bolen uti egentliga Finland och äfven för samma ändamål inrättade. ¹⁾

¹⁾ Några socknar, t. ex. Tyrvis och Wesilaks, voro delade i tre delar, hvarföre man äfven för dessa finner benämningen "thridingar" nyttjad.

Af 1547 års ränteregister ¹⁾ finner man att boscapskatten upphört att utgå, men att i det stället den efter rök eller krok utgående jordskatten blifvit högst betydligt ökad. Den utgick nemligen då med 6 mark kontant samt ett gingårdsglass hö från hvarje krok eller rök. Krokarnes antal var sistnämnde år 525, rökarnas 588. Den i kontant utgående jordskatten uppgick således till den betydliga summan af 6,678 mark. Krokarnas antal hade förökats med 60, men rökarnas med 240, d. v. s. odlingen hade i nedra häradet gjort större framsteg än i öfra.

En med rök- och krokskatten jemngod skatt var *länsmanräntan*, hvilken skatt i Satakunda till större delen utgick efter jordatalen. Den erlades under tre titlar. Den första var en penningeskatt af 5 mark från hvarje krok eller rök; den andra var en höskatt, som utgick efter mantalet, men löstes med penningar sålunda att från hvarje mantal erlades $\frac{1}{2}$ mark; den tredje var i öfra häradet tingskött, i nedra tingsfisk. Tingsköttet utgick efter bågetal, sålunda att från hvarje båge erlades tre fårbogor, en för hvart ting, som i häradet årligen hölls, d. v. s. ett lagmans- och tvenne häradsting. Tingsfisken åter utgick efter mantal med 6 skålp. torr fisk från hvarje. År 1547 voro bågarnas antal 3,178; mantal funnos i öfra häradet 2,066 och i nedra 1,729.

Vid länsmanräntan bör vidare märkas att under första titeln afkortades 11 à 13 rökar eller krokar i hvarje socken, hvilkas skatt uppbars af sockens länsman, hvilken i det ställe åter finnes på-

¹⁾ Sen. Ark. N:o 1,931.

förd en spannmålsränta af 3 spann hafra, *oxehafra* kallad, för hvarje för honom anslagen rök eller krok. Af denna oxehafra uppbar från hvarje socken fogden, lagmannen och häradshöfdingen 1 pund hvardera; det som sedan återstod uppfördes i räkenskaperna såsom kronan behållet. Under andra titeln afkortades jemväl skatten från 30 å 40 mantal i hvarje socken, hvilken del jemväl uppbars af länsmannen, som derföre var skyldig att hålla gästning hvar gång ting hölls i socken. Af tingsköttet och tingsfisken uppbars tredjedelen af häradshöfdingen.

Utom redan anförda skatter må ännu nämnas "*gingärd*" och *lagmansränta*. Den förra utgick efter mantal med $\frac{1}{6}$ spann råg, $\frac{1}{3}$ spann korn, $\frac{1}{3}$ spann hafra, 2 skålp. smör, 2 skålp. fläsk, 4 skålp. kött, 4 skålp. gäddor och 8 ljus från hvarje. Den senare åter utgick efter fjerdingar på så sätt att af hvarje fjerding erlades 1 pund "*brokorn*," $\frac{1}{2}$ spann bönor, 1 lisp. salt och 2 harar. ¹⁾ Vid sistnämnde ränta bör anmärkas, att i nedra häradet uppbar häradshöfdingen af brokornet i hvarje socken 1 pund.

Vi se att de flesta och de mestbetydande skatterna i Satakunda utgingo efter jordatal, men att några funnos som utgingo efter mantal eller andra personliga skattetal. Af de senare kunna ännu uppräknas presträntan, klockareräntan, matskattsråg och matskattssmör, men då de snart nog upphörde att utgå, vore det onödigt att i detalj beskrifva dem. År 1557 nemligen uppgjordes ett förslag att förena alla dessa olika skatter till en enda och låta den-

¹⁾ Från Kjulo fjerding erlades i stället för brokorn 1 lisp. häckladt lin och 2 lisp. häcklad hampa.

samma utgå efter jordatalet, hvilket förslag jemväl antogs, hvarefter skatten uppbars efter en ny undervisning. Denna för sin tid märkvärdiga undervisning finnes i ett ränteregister för år 1557 ¹⁾) och förtjenar en närmare redogörelse. Deruti yttras först om det dittills gällande sättet för skatternas fördelning, att de skatter, som utgingo efter jordatalet voro rätt och drägligen lagda och gjorde rätt såväl åt den rike, som åt den fattige, men att mantalsskatterna åter voro den fattige till skada och förderf, emedan den bonde, som ensam egde en hel rök eller 12 öresland jord ej i mantalsskatter betalte mera än den, som egde 2 öresland eller mindre.

För att tydligt åskädliggöra den stora orättvisan och obilligheten uti mantalsskatternas fördelning meddelas en särdeles intressant tablå öfver mantalets förhållande till jordatalet, som onekligen förtjenar att här återgifvas.

3 bönder egde 12 öresland och derutöfver;

5 bönder egde från 11 till 12 öresland.

51	"	"	"	9	"	11	"
91	"	"	"	7	"	9	"
114	"	"	"	6	"	7	"
222	"	"	"	5	"	6	"
481	"	"	"	4	"	5	"
812	"	"	"	3	"	4	"
1,195	"	"	"	2	"	3	"
873	"	"	"	1	"	2	"

26 egde under 1 öresland.

3,903

Den vida vägnar öfvervägande delen af den besuttna allmogen egde, som man här af ser, under

¹⁾ Sen. Ark. 2,003.

4 öresland hvar, ehuru större delen af dem i mantalsskatterna deltog lika. Det tyckes nemligen som åtminstone hvar och en, som egde 2 öresland skulle blifvit räknad till fullgårdsbonde.

Enligt den nya undervisningen hade alla efter mantalet utgående skatter, såsom länsmansränta, gingärd, presteränta, klockareränta, dagsverkspenningar o. s. v., försvunnit och sammanslagits till en enda efter jordatalet beräknad skatt, som utgick efter följande undervisning: af 1 öresland jord $7\frac{1}{2}$ öre penningar, 3 kappar råg, 2 kappar korn, 1 kappa hafra, 2 skålp. smör, $\frac{1}{2}$ skålp. kött, $\frac{1}{2}$ skålp. fläsk, 3 skålp. gäddor, 2 skålp. matfisk, $1\frac{1}{2}$ åm hö samt 1 dagsverke; af 1 rök eller krok 1 famn ved, samt af 4 rökar eller krokvar en ko. De sistnämnde tvenne skattepersedlarna fördeltes jemväl efter öresland. Den årliga skatten kom således att helt och hållet bero af den skattskyldiges förmögenhet i jord, uppskattad efter öresland. För bestämmandet af öreslandet finnas ej några grunder upptagna i undervisningen. Förmodligen skedde uppskattningen efter gammal häfd. Nämnde år 1557 utgjorde de skattlagda öreslanden 11,556. Denna förändring bör hafva verkat särdeles förmånligt på de mindre jordegarens ekonomiska ställning, utan att kronan dock derigenom led någon minskning i sina inkomster. Enligt en uppskattning, som nyssnämnde år gjordes, utgjorde skatternas belopp, uträknadt i penningar, 28,207 mark efter den gamla fördelningen, samt 28,319 mark efter nya undervisningen. ¹⁾ Det var således i det närmaste samma skattebelopp, men

¹⁾ Sen. Ark. N:o 2,013, fol. 25 & 26.

fördeladt på de skattskyldige efter rättvisare och billigare delningsgrund.

Denna skattjemkning angick dock endast det egentliga Satakunda. Närpes socken, som äfven, enligt hvad ofvanföre visats, räknades till Kumogårdslän, bibehölls vid dess förra sätt för skatternas utgörande, troligen derföre att något jordatal icke derstädes fanns, hvarefter en allmän jordskatt kunnat fördelas. Nämnde sockens stadgapenningar voro dock 1557 förökade till 700 mark, hvarutom derifrån erlades dagsverkssmör 150 lisp., notdrägts gäddor 3 skepp., nebeskattsgäddor 1 skepp. och tingstorrisk 6 skepp.

Ej heller finner man Satakunda skatteundervisning tillämpad på Lappo s. k. kapellgäll, nuvarande Lappo socken i nedra Satakunda härad. Dess beskattning var ordnad efter Åbo läns. ¹⁾ Hufvudskatten utgick efter röktal, och utgjorde en rök 16 spannländ, ett sätt att bilda röktal som var brukligt i några socknar af Åbo län, enligt hvad under sagde län redan blifvit anmärkt. För hvarje rök erlades: penningar 4 mark, hvilken summa äfven utgjorde penningeskatten för Åbo läns rök, råg $2\frac{2}{3}$ spann, malt $2\frac{1}{4}$ spann, hafra 2 spann, smör 1 lisp. bröd 18 st., ljus 18 st. samt hö $10\frac{2}{3}$ åm. Ett mantal åter, som äfven här betydde helgårdsbonde, skattade i penningar 1 öre, hafra 5 kappar, ägg 5 st., hö 1 lass, halm 1 kärfva, samt 8 årliga- och 4 hjälpedagsverken.

För öfrigt tillämpades 1557 års skattejemkning uti Kumogårdslän, ehuru det dock icke får tagas

¹⁾ 1561 års jordabok. Sen. Ark. N:o 2,116.

sålunda, som skulle alla de gamla skatterna hafva absolut upphört. Detta finna vi isynnerhet vara fallet med den s. k. presteräntan. Af till densamma hörande olika slag af skatter utgingo ännu lång tid derefter en del temmeligen allmänt, andra åter af ett inskränkt antal personer. ¹⁾ Komålssmøret utgick fortfarande med 1 skålp. smør för hvarje ko, och med den lindring för unga kor, som ofvanföre för nedra häradet blifvit anmärk.

Nebbeskatten finna vi bibehållen i vissa socknar t. ex. Ulfby, Eura och Euraåminne i nedra häradet, uti hvilka socknar den, enligt ordalydelsen i 1563 års register öfver presteräntan, skulle utgå med 1 skålp. smør af hvar person, vare sig man eller qvinna. I öfra häradet åter utgick under presteränta en personlig penningeskatt af 8 penningar för hvar båge, och erlades således i detta härad endast af arbetföra män. Matskattssmør och matskattsråg uppbyros af vissa bönder, men ingalunda af alla. I Ulfby t. ex. fanns 1563 ingen skattebonde, i Hvittis åter endast 11, som erlade dessa afgifter, hvilka åter af landboar tyckas hafva blifvit mera allmänt erlagda.

Utom de från skatteallmogen utgående skatterna tillflöto kronan äfven från andra håll inkomster. Så egde kronan gårdar hvilka sköttes för kronans räkning, samt hemman bortstädslade åt landboar. Sådana funnos år 1557 till ett antal af 119, af hvilka 98 kallas biskopslandboar och torde innehafvadt från biskopsstolen i Åbo reducerade hemman. Af landboar erlades årlig afrad och ränta efter derom uppgjord stadga. Vidare voro redan

¹⁾ Sen. Ark. N:o 2,144, 2,145.

denna tid lax- och sikfisket i Kumoelf af betydning. När 1540 års register upprättades egde dock kronan endast ett par fisken, hvilka tyckas hafva legat under Kumo gård, men dessa fisken förökades sedan årligen allt efter som Gustaf hann verkliggöra sina och kronans anspråk på eganderätt till fiske i stora elfvar och strömmar, samt beröfva strandegarena desamma.

Hvad uppörden angår stod Kumogårdslän under 1540-talet under en fogdes förvaltning, men efter 1550 finner man för hvardera häradet särskild uppördsman, ¹⁾ och efter 1556 ega ännu mindre sammansättningar egna fogdar. Skatterna uppbuos sannolikt inom fjerdingarna och levererades sedermera för fjerdingen åt konungens fogde.

Tavastland.

Ofvannämnda landskap utgjorde den hufvudsakligaste delen af Tavastehus län, som år 1540, från hvilket år det första fullständiga ränregister finnes, ²⁾ var indeladt i tre härad, nemligen: öfre härad, Säxmäki härad och Hattula härad. Likasom i de förut beskrifna landskapen erlades skatterna äfven här såväl efter jordatal som mantal. Jordatalet kallades här krok liksom i Satakundas öfre härad, men med krok förstods icke här detsamma. Jordatalet är här krok, säges det i 1540 års register, och en krok består af sex stänger, men stångtalet är dock icke konstant, utan en krok kan äfven innehålla "somestads mera allt efter som jorden är korngill." Hvad med stång skall förstås, kan ej

¹⁾ Sen. Ark. N:o 1,954—1,957.

²⁾ Sen. Ark. N:o 3,670.

med visshet sägas, emedan de Tavastländska räkenskaperna för 16 seklet ej inlåta sig i närmare förklaring deröfver. Det säges visserligen i dylika handlingar efter 1540 att en stång är 6 aln lång. ¹⁾ Med denna bestämning har man dock icke kommit särdeles långt; det återstår ändå att afgöra är stång ett mått af sex alnar, hvilket, då det skall tillämpas på jord, naturligtvis måste förstas såsom kvadratmått, och således betydande en areal af trettiosex kvadratalnar, eller bör man uppfatta det endast såsom ett skattetal, oberoende af den dermed betecknade jordens areal? I Senatens äldre arkiv finnes en ganska märkvärdig uppsats öfver mantal, persontal, åkerjord, ängar och fiskevatten i Tammela socken år 1556. ²⁾ Denna uppsats, särdeles upplysande i många hänseenden, lämnar visserligen icke någon klar och tydlig förklaring öfver verkliga betydelsen af skattetalen krok och stång, men synes lemna tillräckligt stöd för det påstående att med krok och stång icke förstas något ytmått. Deri säges att en stång jord är icke lika uti alla byar, "utan somligestäds mer och annorstäds mindre, som jorden är bärandes och egor underligga." Då Tammela sockens byar sedermera uppräknas i följd efter hvarandra uppföras under hvarje by de bofaste män, som i byn ega jord. För hvarje jordegare uppgifves det antal stänger hans possession utgör äfvensom den quantitet utsäde han behöfver. Under byns namn är först i allmänhet anfördt stångtalets i byn värde i mark, och detta värde varierar

¹⁾ Undervisning för Säxmäki härad år 1548. Sen. Ark. N:o 3,704.

²⁾ Sen. Ark. N:o 3,807.

ifrån en mark fyra öre till femton mark för stånden. Efter hvarje jordegares namn finnes sedan uppgifvet det antal stänger han eger samt det utsäde, som till dem behöfves, och vid en jemförelse emellan stångtalet och utsädet finner man äfven att stång ej kan betyda någon bestämd jordvidd. En bonde eger t. ex. 12 stänger jord och utsår 5 spann säd, under det att en annan eger 9 stänger, men å dem utsår 6 spann. Det är skada att författaren till nämnda uppsats ej anført stångtalets förhållande till kroktalet i Tammela, ty om man i denna socken skulle förvandla de af uppsatsens författare uppräknade stänger jord till kroker, efter den generella undervisningen af sex stänger på krok, skulle man erhålla mellan tre och fyra gånger flera kroker än de officiella ränteregistren tillerkänna nämnde socken. Det torde derföre kunna anses för temmeligen sannolikt att stång i Tavastland betyder ungefärligen detsamma som i Åbo län, d. v. s. bestämmer jordegares del i den by, hvarest hans jord ligger, äfvensom den honom till följe deraf tillkommande andel i byns jordskatt. I 1575 års register för Hauho och öfre härad ¹⁾ förekommer den uppgift att på en krok eller, som det dämera kallades skatt, utsåddes 3 pund, hvilket efter 5 spann på pundet, såsom det i Tavastland räknades, skulle utgöra $2\frac{1}{2}$ spann för hvarje stång. Man skulle häraf kunna tro att en bestämd kvantitet utsäde bestämde skattetalet, men detta torde dock böra så förstås att jordens bördighet derjemte togs i betraktande.

Den skatt, som från en krok erlades, var till beloppet ganska olika ej allenast i skilda härad

¹⁾ Sen. Ark. N:o 4,127.

utan äfven i skilda socknar. Krokskatten utgick dessutom under en mängd skattetitlar, hvilka till antalet varierade ända derhän att de uti en socken kunde vara tio under det att de i en annan endast vore två. Vända vi oss till en början till Tavastehus läns öfre härad finna vi under de efter kroket utgående skatterna främst den vanliga penningskatten: *skattpenningar*, som från hela häradet utgick med 20 öre eller $2\frac{1}{2}$ mark för hvarje krok. Utom denna funnos under krokskatten t. ex. i Hauho socken ytterligare nio skattetitlar och dessa voro: 1) *murmästarpennningar*, som utgjorde $1\frac{1}{2}$ öre och som troligen var en gammal skatt använd för slottsbyggnaden; 2) *balkpenningar*, 1 öre; 3) *näfverskatt*, en börda näfver, utgörande 50 st. näfver, eller ock $\frac{1}{2}$ öre; 4) *slädpenningar*, 5 penningar; 5) *skjutsfärder*, en lång resa från hvarje krok för att framforsla kronans persedlar till kusten, hvilken resa, om den ej behöfdes, löstes med 1 mark; 6) *skattehö*, ett lass hö eller 1 mark; 7) *bolmanshö*, en skatt af samma slag och till samma belopp, som den nästföregående; 8) *skattehalm*, 3 kärfvor halm eller $\frac{1}{2}$ öre, samt 9) *bolmanshalm*, till samma belopp och lösbar efter samma värde, som skattehalmen. Räknar man tillsammans dessa skatter efter det för dem bestämda värde, utgjorde hela krokskatten 6 mark 6 penningar. Öfvergå vi från Hauho till Jämsä socken, som äfven räknades till samma härad, finna vi att hela skatten från en krok derstädes utgjorde 2 mark 5 öre 12 penningar. I Jämsä socken utgick nemligen krokskatten endast under tvenne titlar: *skattpenningar*, till samma belopp, som ofvan blifvit sagdt, samt *gråverkspenningar*, hvilken skatt, som troligen härstammade från den tid, då jagten ännu var en

hufvudnäring, utgjorde $1\frac{1}{2}$ öre från hvarje krok. I Syssmä åter utgick krokskatten under tre titlar: *skattepenningar*, *bolmanshö*, och *gråverkspenningar*, hvilka sistnämnda i denna socken erlades med 2 öre, till följe hvaraf hela krokskatten utgjorde 3 mark 6 öre. Af det anförda kan man finna till hvilket olika belopp krokskatten i särskilda socknar utgick.

Säxmäki och Hattula härad åter förete mera samstämmighet. I hvardera häradet erlades skattepenningarna med 3 mark 3 öre från hvarje krok, och jemte dem utgingo de ofvan under N:o 6—9 uppräknade skattepersedlar. Hela krokskatten, beräknad i penningar, utgjorde således i dessa begge härad 5 mark 4 öre.

Antalet kroker var 1540: i öfra härad $356\frac{1}{2}$, i Säxmäki härad $236\frac{1}{2}$ samt i Hattula härad $225\frac{1}{2}$ eller tillsammans $818\frac{1}{2}$ krok. År 1545 åter befinnes antalet vara: i öfra härad $360\frac{5}{6}$, i Säxmäki härad $239\frac{7}{12}$ och i Hattula härad 229, tillsammans $829\frac{5}{12}$ krok. ¹⁾ 1575 var antalet: 374 i öfra, 274 i Säxmäki- och $217\frac{2}{3}$ i Hattula härad, alltså inalles $865\frac{2}{3}$ krok eller skatt, hvilken benämning då redan utträngt den gamla af krok. ²⁾

Efter röktalet utgick i hela Tavastehus län en skatt under benämningen *kiipsisskatt*, *kiipsispennningar* ³⁾. Denna skatt såges i 1541 års register ⁴⁾ utgå för harar och fåglar och synes således hafva varit

¹⁾ Sen. Ark. N:o 3,689.

²⁾ Sen. Ark. N:o 4,122, 4,124 & 4,127. Loppis och Wichtis socknar, hvilka räknades till Hattula härad, hade redan 1553 öfverförts till Helsingfors län. Se Sen. Ark. N:o 3,754.

³⁾ Männe af finska verbet kipsahtaa, falla ned?

⁴⁾ Sen. Ark. N:o 3,671.

en kvarlefva från äldsta tiderna. Den utgick med 2 st. fåglar, en tjäderhane och ett orrhöns, eller ock med $1\frac{1}{2}$ öre från hvarje rök, och bör härvid märkas att rök i Tavastland var detsamma som mantal, eller, såsom ofvannämnda 1541 års register förklarar det, rök var en besutten bonde med bo och boskap. Antalet rökar var år 1540: i öfra 2,033, i Säxmäki 1,188 och i Hattula härad 605, inalles 3,826 rökar eller besuttna skattebönder. År 1545: i öfra 2,164, i Säxmäki 1,272 och i Hattula 625, tillsammans 4,061 och 1575 åter: 4,853 skattebönder, såsom rökarna numera äfven kallas, och 179 frälsebönder.

Efter bågar åter beräknades dagsverksskyldigheten, och med båge förstods det vanliga: en arbetsför man, "en dreng som arbetsför är till dagsverke" eller "som kan och förmår bära en båge till skogs efter djur." Utgjordes ej de bestämda dagsverkena, eller behöfdes de icke, skulle de lösas med 5 örtugar, $1\frac{2}{3}$ öre, eller ock med $1\frac{1}{2}$ karp ¹⁾ råg af hvarje båge. Antalet bågar var 1540: i öfra härad 3,732, i Säxmäki 1,890 och i Hattula härad 919, inalles 6,501; 1545 åter i öfre 3,569, i Säxmäki 1,931 och i Hattula härad 1,092, inalles 6,592, samt 1575 i öfre 2,272, i Säxmäki 2,012 och i Hattula 848, summa 5,132. De skattande bågar- nas antal hade betydligt minskats.

Röktalets förhållande till kroktalet var i skilda socknar ganska olika, men förtjenar uppmärksamhet af den orsak att detta förhållande till en viss grad tillkännagifver huru långt man den tiden hunnit med

¹⁾ Med karp i Tavastland förstods ett sädesmätt som utgjorde hälften af ett spann.

hvad man i våra dagar skulle kalla jordstyckning eller kanske rättare hemmansklyfning, d. v. s. ju flera rökar, i förhållandet till kroktalet, desto flera mindre jordegare. Här må endast anmärkas att Hollola och Asikkala socknar proportionsvis hade det största antalet besuttna bönder. I den förra räknades i medeltal åtta, i den senare tio rökar på en krok, under det att i Hauho ej fullt tre rökar gingo på en krok.

Likasom i Satakunda voro äfven socknarne i Tavastland indelta i fjerdingar, hvilkas antal vanligen utgjorde fyra, men stundom äfven tre och två; ja Elimä socken utgjorde endast en fjerding. Från dessa fjerdingar utgick en persedelskatt, under benämningen *bolmansskatt*, den mest brokiga man kan tänka sig. Denna skatt utgjorde en verklig profkarta på alla de skattepersedlar man den tiden kunde åstadkomma, och för att lemna ett prof på huru man i fordna tider emellanåt plägade sammanätta skatter, må här *bolmansskattens* beståndsdelar uppräknas. En sådan persedelförteckning må vid första påseendet synas vara utan allt intresse, men man kan dock deraf lära sig känna hvad allt ett landskap producerade.

Från hvarje fjerding erlades: 1. *bolmansråg* = 1 pund råg; 2. *bolmanskorn* = 2 pund korn; 3. *bolmanshafra* = 2 pund hafra; 4. *väga- och broaskatt* ¹⁾ = 1 pund korn och 1 lisp. humla; 5. *timmermans och "lerarbitis" skatt* ²⁾ = 1 pund korn och 1 lisp.

¹⁾ Torde från början varit ernad till vägars rödjande och broars byggande, ehuru den sedermera ingick bland andra allmänna skatter.

²⁾ Torde införts för slottsbyggnaden. "lerarbitis"-dagsverken voro sex.

humla; 6. *skattefisk* = 1 tunna fisk eller 1 pund korn; 7. *bolmansfisk* = 1 släde fisk eller 1 pund korn och 1 lisp. humla; 8. *skattehumla* = 2 lisp. humla; 9. *bolmansränta* = 2 lisp. humla; 10. *bolmanssmör* = 1 lisp. smör; 11. *tegelved* = 5 lisp. gäddor och 2 lisp. braxnar; 12. *fogdens gåfvogäddor* = 1 lisp. gäddor; 13. *bolmanskor* = 2 st. kor; 14. *bolmansfår* = 6 st. får; 15. *skattehöns* = 6 st. höns; 16. *skatteägg* = 100 st. ägg; 17. *bolmanstalg* = 1 lisp. talg; 18. *skattehampa* = 1 lisp. hampa; 19. *skattebast* = 1 lisp. bast och 20. *skattekalk* = 1 tunna kalk. Bolmansskatten utgick således under tjugu skilda skattetitlar ¹⁾ och till lika stort belopp af persedlar nästan i alla socknar, ehuru det synes hafva varit tillåtet att med tillgängliga persedlar efter gångbart värde lösa sådana, på hvilka tillgång saknades. Huru denna skatt inom fjerdingarna fördelades, derom upplysa ej de rådfrågade ränteregistren, hvilka endast i allmänhet förklara att skatten skall utgå efter fjerdingtal. Det kan ej hafva varit särdeles lätt hvarken att fördela eller uppbära denna hopgyttring af skattepersedlar. Lika svårt måste det hafva varit för den betalande att veta hvad han i sjelfva verket borde erlægga. Detta bestyrkes äfven af den förutåberopade författaren till en uppsats om Tammela socken, som i nämnda uppsats yttrar: "huru mycket skatt af hvar stång utgöres uti alla partzeler kan ingen bonde här i socken undervisa och utsäga, utan de gifva årligen sin skatt efter kroka-

¹⁾ Man kan ännu tillägga *Nötförbättringsfår*. 1541 års register. Sen. Ark. N:o 3,671. Dermed förstods en tillökning i bolmansskatten, om skattekorerna ej voro sådana, som de borde vara. Voro de nemligen af sämre beskaffenhet, borde hvarje fjerding i förbättring gifva ett eller två får.

tal, bågatal och mantal, så mycket som bolman och länsman af dem kräfvor.”

Det yttrades här ofvan, att man af dylika förteckningar öfver skattepersedlar kan erhålla en temmeligen noggrann kännedom om de mest förekommande föremålen för produktionen. När man genomgår ofvanstående förteckning öfver bolskattens persedlar, finner man lätt att korn t. ex. utgjorde åkerbrukets hufvudprodukt i Tavastland ännu under 16:de seklet. Råg och hafra intaga bland skattepersedlarne ett vida obetydligare rum. Vidare synes humleodlingen hafva varit vida mera utbredd än för närvarande, om man får dömma af den betydliga qvantitet humla, som ingick i skatten. Lin åter, som för närvarande odlas mycket, åtminstone i vissa delar af Tavastland, finner man icke bland sextonde seklets skattepersedlar, men väl hampa. Att fisket ännu var en lönande näring, finnes af det rum denna persedel intager på förteckningen.

Vi hafva ännu icke genomgått alla allmogens skatter. Ännu återstå *länsmansröntan* och *presteröntan*. Den förra utgjordes till dess betydligaste del efter jordatalet uti en mängd persedlar, s. s. råg, korn, hafra, humla, smör, kor, får, kött, hö, ljus o. s. v. Samma persedlar återfinnas vanligen för hvarje socken, men en och samma persedel utgår icke till samma belopp i alla socknar. Från hvarje krok erlades ifrån $\frac{1}{2}$ till 2 spann råg, ifrån $1\frac{1}{2}$ till 4 spann korn, ifrån $\frac{1}{2}$ till 4 spann hafra, ifrån 6 till 16 skålp. humla o. s. v.

En mindre del af länsmansröntan utgick dock efter bågatal och motsvarade tredje titteln af samma ränta i Satakunda, hvarföre den äfven i flera

Tavastländska socknar förekommer under benämningen *tingsfisk* eller *matfisk*. Den erlades dels i fisk, dels i korn. I några socknar förekommer äfven under denna del af räntan *länsmanshalm*, som utgick med en kärfve halm af mantalet. I andra socknar åter utgick denna del af länsmansräntan efter stadga.

Presteräntan var i detta landskap af ungefär samma beskaffenhet, som i Satakunda. Den utgick med olika persedlar och till olika belopp i skilda socknar. I öfra eller Hollola härad, finna vi under presteräntan en i penningar och säd samt efter krok utgående skatt, som dock ej var lika för hela häradet. Likaså utgick matskott dels i spannmål, dels i smör. Matskottssmör erlades dock endast af 15 skattebönder. På sina ställen erlades matskott i fisk. Nebbeskattssmör erlades af endast 46 personer, men i det stället af 1,010 bågar s. k. kyrkobågapenningar, hvilka utgingo med 8 penningar af hvarje båga. komålssmör utgafs för 3,980 kor. Ungefär dylikt var äfven förhållandet i Säxmäki och Hattula härad. Vidare utgick *klockareräntan* med 4 vackor korn från hvarje rök.

En egen skatt, som man i ränteregistren påträffar, är *frälseräntor*, hvilka erlades från frälse-skatter med 3 öre från hvarje. Sådana frälse-skatter funnos 1575 i Tavastehus län 88.

Räntor af kronobönder och stadgabönder uppbyros efter den träffade öfverenskommelsen, men dessa begge slag af bönder voro högst få till antalet.

Skatteuppbörden skedde inom fjerdingarna af s. k. bolmän, af hvilka en fans i hvarje fjerding, samt under kontroll af konungens ombud, länsmännen, hvilka enhvar hade en socken under sig. Skat-

ten levererades till konungens fogde på Tavastehus slott. Dock finner man redan 1548 skild fogde för hvar hrad, och 1556 upplösas dessa hrad i mindre uppbördsdistrikter, hvilka dock voro omvexlande till antal och storlek.

Nyland.

Nyland var den tid, från hvilken skatteredovisningar finnas i behåll, deladt emellan tvenne län. Vestra Nyland, som då bestod af Esbo, Kyrkslätt, Sjundeå, Lojo, Ingo och Karis socknar, utgjorde Raseborgs län, hvilket hade sin egen styresman. Östra Nyland åter, som då för tiden inbegrep fem socknar, Helsinge, Sibbo, Borgå, Perno och Pyttis, kallades väl Borgå län, men utgjorde egentligen ett af Wiborgs läns trenne hrad, ehuru det snart nog erhöill sin egen styresman. Wichtis och Elimä socknar räknades då till Tavastehus län. Denna indelning undergick många förändringar under 16:de seklet, och det kan måhända icke vara ur vägen att här omnämna de viktigaste af dem. 1553 finna vi i räkenskaperna ett Helsingfors län, bildadt af sex socknar från Raseborgs län, Helsinge och Sibbo socknar från Borgå län, samt Loppis och Wichtis socknar från Tavastehus län. ¹⁾ Borgå län åter behöll af sina förra socknar Borgå, Perno och Pyttis, samt erhöill till ifrån Tavastehus län Hollola Willehtis och Elimä socknar. ²⁾ Denna fördelning varade dock ej länge. Gustaf Wasa synes mot slutet af sin regering hafva velat dela de stora länen i små distrikter eller befallningar, såsom de då kallades,

¹⁾ Sen. Ark. N:o 3,010.

²⁾ Sen. Ark. N:o 3,018.

med en kunglig afvelsgård till medelpunkt. Man kan skönja detta hans sträfvande äfven annorstädes, men särdeles tydligt och klart i Nyland. År 1556 finna vi nemligen i detta landskap ej mindre än sex län eller befallningar. 1. Raseborgs län, som då bestod af Tenala, Pojo och Karis socknar, ¹⁾ 2. Laxpojo län, bildadt af Lojo och Wichtis socknar; ²⁾ 3. Sjundbygårds län, sammansatt af Ingo, Sjundeå och Kyrkslätt socknar; ³⁾ 4. Helsingfors län, hvartill räknades Esbo, Helsinge och Sibbo socknar ⁴⁾ 5. Borgå län, hvarunder hörde Borgå, Perno och Märtlaks fjerding af Pyttis socken, ⁵⁾ samt 6. Kymmenegårds län, sammansatt af tre fjerdingar af Pyttis socken, Elimä och tvenne socknar af Wiborgs län. ⁶⁾ Denna landskapets sönderdelning i små fögderier varade ej heller länge. Under Erik XIV sammanslogos dessa fögderier åter. Redan 1562 lades Borgå län till Helsingfors, och Laxpojo till Raseborgs län, och snart derefter försvann äfven Sjundbygårds län. Dessa förändringar hade dock intet inflytande på skatteväsendet, i hvilket afseende åter den gamla fördelningen i vestra och östra Nyland, eller Raseborgs och Borgå läner utöfvade ett stort och fortfarande inflytande, hvarföre äfven beskattningen i den vestra hälften af landskapet var så olika den

¹⁾ Sen. Ark. N:o 3,054.

²⁾ Sen. Ark. N:o 3,051.

³⁾ Sen. Ark. N:o 3,049.

⁴⁾ Sen. Ark. N:o 3,044.

⁵⁾ Sen. Ark. N:o 3,065.

⁶⁾ Sen. Ark. N:o 3,069.

i östra hälften, att det blir nödvändigt att behandla hvardera länet för sig. Vi skola göra början med

a). *Raseborgs län.*

De äldsta ränteregister från detta län äro af 1540 och 1541. ¹⁾ Hufvudskatten utgick efter jordatal, markland jord eller såkallad skattemark. Denna skulle utgöra 18 alnar d. ä. 3 stänger. Vi hafva åter träffat på dessa stång- och aln-bestämningar, och Raseborgs läns räkenskaper lemna oss om deras verkliga betydelse i samma dunkel, som förut. Genomgår man länets jordeböcker, skall man snart nog finna att den generella uppgiften om 18 alnar i en skattemark ingalunda är så gällande, som den vill utgifva sig före. Vi finna visserligen 3, men äfven 4, 5 och 6 stänger jord på en skattemark, och som vederbörande uppbördsmän i några jordeböcker bifogat upplysningar om stångtalets penningvärde under hvarje by kan, man äfven finna att skattemarkernas värde varierade i oändlighet. Hvad man dock äfven får veta, är att på hvarje stång utsåddes 1 spann säd, ²⁾ hvilket tyckes vara konstant, till hvilket värde skattemarken än må hafva uppskattats och utan afseende på om den bestod af färre eller flera stänger. I Raseborgs län räknades 6 spann på ett pund, och skulle 1 spann således i vårt mått utgjort omkring 20 kappar. Skulle man få antaga detta såsom fullkomligt bestämdt, att på en stång alltid utsåddes 1 spann, så vore en stång jord ungefärligen detsamma som ett tunnland, och en skattemark skulle då hafva utgjort tre, fyra,

¹⁾ Sen. Ark. N:o 2, och N:o 2,918.

²⁾ Sen. Ark. N:o 3,449.

fem eller sex tunnland, hvilket större eller mindre belopp kunde bero af jordens uppskattade godhet, så att der jorden var bördigare, räknades färre stänger på skattemarken än der, hvarest den var af sämre beskaffenhet. Denna uppskattning skulle då uttryckas genom det i jordeböckerna upptagna värdet för jordtalen, hvarjemte och då dessa jordtal endast hade afseende på åkern, egentligen byns bolåker, äfven andra egoförmåner, såsom nyodlingar, rikare fodertillgång m. m. d. troligen af skattläggningsmännen togos under pröfning. Ett hemmans stängtal skulle efter denna åsigt utmärka såväl dess andel i byns bolåker, som ock, sedan förhållandet emellan stång och skattmark för hvarje by blifvit fastställt, äfven hemmanets andel i jordskatten.

Hufvud- eller markskatten utgick från hvarje skattemark med 6 öre 8 penningar kontant, 11 vackor ¹⁾ råg, lika mycket malt och hafra, samt 7 skålp. smör; skattmarkernas antal utgjorde i Ingo 290, i Karis 267, i Lojo 217, i Sjundeå 216, i Kyrkslätt 210 och i Esbo 167, tillsammans 1,367. 1549 voro de åter 1,407, men 1,365 år 1553, hvaremot deras antal 1590 uppgått till 1,921. Skattens belopp var öfverallt lika, med undantag af persedeln malt, som i Ingo erlades med 15 vackor.

Ett annat skattetal var bol, och förstods dermed en sammansättning af 20 skattmarker, och från hvarje bol utgingo tvenne persedelskatter *bolskatt* och *bolgästning*. Den förras belopp från hvarje bol utgjorde 1 ko, 2 får, 1 lam, 1 gås, 7 höns, 40 ägg, 1 lisp. 7 skålp. torr fisk, 14 skålp. humla, 14 skålp.

¹⁾ Ett spann var lika med 20 vackor.

bast, 7 skålp. hampa, 400 flikar näfver, 2 famnar ved, 1 bjelke, 2 bräder och 4 lass hö, samt 2 spann nötebättringsmalt, om skattekon icke gillades. Der-till kom uti en del socknar tjärupenningar, hvilka utgjorde 2 öre 6 penningar från rök. I bolgästning åter erlades: 1 spann råg, 2 spann malt, 3 spann hafra, $\frac{1}{2}$ lisp. smör, $\frac{1}{2}$ lisp. fläsk, $\frac{1}{2}$ lisp. torrt kött, 1 får och 1 lass hö. Dessa skattepersedlar förde-lades inom bolet efter skattemarken, och såväl bol-skatten, som bolgästningen voro således jordskatter.

Efter mantal, d. ä. besuttna bönder, utgjordes äfven en mindre skatt samt derjemte vissa tjenste-besvär, som efter behovet uttogos, eller i annat fall löstes med penningar. Skatten utgjorde 3 skålp. smör, 1 ljus och 1 kärfve halm för hvarje skatte-mantal, och mantalen voro till antalet 1,675 år 1541, 1,698 år 1549, samt 2,041 $\frac{1}{2}$, utom 70 skäremantal, år 1590. Hvarje skattebonde ålåg att på kallelse göra 3 dagsverken vid konungens slott och gårdar, men om sådana ej behöfdes kunde han lösa dem efter 1 öre för dagsverk. ¹⁾ Hvarje socken åter skulle dessutom från Walborgsmässan till St. Mär-tens dag underhålla en timmerman vid Raseborgs slott, men om en sådan ej behöfdes, erlades till kro-nan $\frac{1}{2}$ öre ²⁾ från hvarje mantal, och som denna skyldighet redan på 1540-talet upphörde att preste-ras in natura, blef *timmermanspenningar* en stående titel i mantalsskatten. Likaledes var det skatteall-mogens skyldighet att till Stockholm forsla de skat-tepersedlar, som dit skulle öfverföras, men de år en

¹⁾ 1542 t. ex. utgingo 843 dagsverken i sjelfva persedeln, men 3,015 löstes med penningar.

²⁾ Sen. Ark. N:o 2,929.

sådan forsling ej kom i fråga, erlades för befrielsen derifrån $\frac{1}{2}$ öre af hvarje mantal, som då uppfördes i räkenskaperna under titeln *skipspenningar*.

Länsmansräntan var i Raseborgs län ganska enkel och utgick efter skattemarker eller sammansättningar af skattemarker. Efter skattemarker erlades råg, korn och hafra, ifrån $3\frac{1}{2}$ till 6 vackor af hvarje slag, olika i skilda socknar. Från 10 skattemarker levererades 1 vinterlass hö.

Presteräntan utgick under dess vanliga titlar: *matskattsmör*, *komålsmör* och *nebbeskattsmör*. Matskattsmöret erlades med 10 skålp. af hvarje helgårds-, med 5 skål. åter af hvar halfgårdsbonde; komålsmöret efter vanligheten med 1 skålp. efter ko, och nebbeskatten med 1 skålp. smör af hvarje gift bonde, "för sig, hustru och barn öfver 15 år." ¹⁾ *Klockareräntan* utgick i spannmål och penningar efter röktal.

Ännu träffa vi i räkenskaperna en skatt under benämningen *Flötheskatt*, men ej här af samma betydelse, som i Åbo län. Det var en stadgad ränta, som utgick från utjordar, här kallade flöthejordar. Sådana funnos dock endast 13.

Kronans landboar utgjorde äfven här sin årliga ränta efter stadga, men tyckas ej hafva varit särdeles talrika. Frälserökar funnos mot seklets slut 133.

b). *Borgå län.*

Det äldsta ränteregistret från Borgå län är af 1540 ²⁾ och visar oss skattegrunder, som häntyda

¹⁾ Sen. Ark. N:o 3,449.

²⁾ Sen. Ark. N:o 2.

på ett temmeligen gammalt ursprung. Något jordatal fanns icke. Skatterna utgingo efter mantal, men tvenne slag af mantal funnos, hvilka man kan kalla det gamla och det nya mantalet, ehuru det senare ej förekommer under detta namn, utan kallas *fullskattetal*. Det gamla mantalet var en sammanställning af skattebönder och skulle egentligen representera ett visst förmögenhetsbelopp. Det säges nemligen i 1540 års register: "och kallas ett mantal bondens egodelar, hvilka räknas efter allt det bonden eger uti lösören. Deraf har bonden varit van härtilldags att skatt utgöra, och aldrig har någon annan skattläggning varit i Borgå län." Mantalens antal inom hvar socken uppgafs årligen af allmogen, men huru många bönder, som voro i hvarje mantal, eller till hvad ett mantal skulle värderas "vet hvarken fogden eller skrifvaren eller någon annan." Det var således den tiden obekant efter hvad värdebelopp dessa mantal egentligen först bildats, endast det visste man att bondens lösegendom skulle ligga till grund. Mantalsskatten utgick från hvarje socken efter gammal häfd. Sådana gamla mantal funnos i Helsinge 75, i Sibbo 75, i Borgå 72, i Perno 64 och i Pyttis 64, inalles 350 för hela länet. För hvarje sådant mantal erlades 9 öre i *markgäldspenningar*.

Men redan året efter eller 1541 ser man af Nils Grabbes räkenskap för Borgå län ¹⁾ att nyssnämnda penningeskatt ej mera uppbars efter det gamla mantalet, utan efter fullskattetal, d. v. s. det göres ej mera någon skillnad emellan de begge sla-

¹⁾ Sen. Ark. N:o 4,994.

gen af mantal. Skatten är dock nu fördelad under tvenne titlar: markgälds- och höpenningar, och hvarderas belopp utsatt till $4\frac{1}{2}$ öre.

Efter *fullskattetal* (det är mantalet man från man, yttras det i 1540 års register) utgick en skatt dels i penningar, dels i persedlar. Från hvarje fullskatt eller mantal erlades: arbetspenningar 2 öre 6 penningar, fläskpenningar $1\frac{1}{2}$ öre, stenpenningar 1 öre, råg, malt och hafra, 1 spann af hvardera sädesslaget, 1 lisp. smör, 1 bräde, 30 flikar näfver, 7 skålp. bast och 10 ägg, hvilka sistnämnda löstes med 6 penningar.

En annan skatt utgick efter *nötlag*, och dermed förstods en sammansättning af 10 fullskatter. Denna skatt utgick med 1 nöt och 2 får från hvarje nötlag. Från hvarje fjerding åter erlades $12\frac{1}{2}$ lisp. torr fisk eller 1 pund 4 spann råg, samt $\frac{1}{2}$ tunna tjära. Dessa efter sammansättningar utgående skatter fördeltes sedan efter fullskattetal, och sådana funnos 840 år 1540, men året derpå 940.

Vi finna att personen, om också med den närmare bestämning att vara besutten jordegare, utgjorde föremålet för beskattningen, isynnerhet sedan det gamla mantalet, som skulle föreställa ett egendomsvärde, upphört att vid skatteuppbörden beagnas. Personer och sammansättningar af personer utgjorde delningsgrunden. Medeltidens skatteförhållanden qvarstå, men länge gjorde de det icke, ty vi se af 1543 års jordebok ¹⁾ att då redan en skattläggning af jorden skett. Fullskatten bibehölls, men blef ifrån mantal ett jordatal. Fullskatt, för-

¹⁾ Sen. Ark. N:o 2,936.

klarar nämnde års jordeboksundervisning, vare det "der tre eller fyra eller ock flera äre lagda uti en skattemark, eftersom de hafva jorden till, somliga mera somliga mindre, eftersom de äro arfkomne till i byn, och tolf man hafva ransakat dem emellan med aln och stång uti hvar by. En stång räknas sex alnar uti och äre lagde uti skattemarketal uti en by fyra stänger jord under en skattmark, uti en annan fem, såsom hvar bonde hafver åker, äng, fiske och utmark." Jorden hade blifvit af vissa skattläggningsmän uppskattad; delegarenas lotter bestämda i stångtal, och byns skattetal eller del i de årliga utskylderna beräknadt efter fullskattetal, hvilket synes varit beroende ej allenast af den under odling varande jorden, utan äfven af andra egoförmåner. Huru litet dock skattetalet rättade sig efter jordevärdet, finner man om man i detalj genomgår 1543 års jordebok. Några utdrag derifrån må här finna plats.

Thorsby (Perno socken). 2 skatter, 3 stänger vid hvar skatt, stången gäller 6 mark, skattmarken 18 mark.

Degerby (nuvarande Lovisa stad). 4 skatter, 6 stänger vid hvar skatt, stången gäller $4\frac{1}{2}$ mark, skattmarken 27 mark.

Antby (Perno socken). 3 skatter, 5 stänger vid skatten, stången gäller 6 mark, skattmarken 30 mark.

Monnby (Borgå socken). 5 skatter, 3 stänger vid skatten, stången gäller 12 mark, skattmarken 36 mark.

Staffansby (Helsinge). 9 skatter, 5 stänger vid skatten, stången gäller 8 mark, skattmarken 40 mark.

Vi finna af detta utdrag att skattemarkerna eller skatterna till sitt värde vexlade emellan 18 och 40 mark, ehuru från hvar och en lika skatt skulle utgå. Beskattningen rättade sig således icke särdeles noga efter den skattskyldiges egendom, men i alla fall var äfven ett bristfälligt jordatal ett bättre skattetal än mantalet. Huru stort utsäde man må hafva räknat för en stång jord är osäkert. I 1561 års jordabok för Borgå och Perno socknar uppgifves visserligen att på en fullskattejord utsådes tio och ett halft Borgå spann, men om man äfven antager denna uppgift såsom öfverensstämmande med rätta förhållandet, kommer man ändå ej till något resultat hvad stångtalet angår, emedan antalet af de till en fullskatt hörande stänger jord ej var bestämdt.

Äfven hvad grunden för *länsmansrëntans* utgörande angår återfinner man 1540 ålderdomliga förhållanden i Borgå län. Det anmärkes nemligen i sagde års jordebok att denna gärd erlades för hvarje socken efter derom i äldre tider uppgjord stadga. Hvarje socken utgaf ett visst, bestämdt belopp persedlar, detta fördeltes på fjerdingarna och sedan emellan mantalen i hvarje fjerding, och allt detta måste hafva gjorts af de skattskyldige sjelfva, ty kronans uppbördsmän hade ej annat med skatten att göra än att uppbära det för socknen bestämda beloppet. Det är Upplandslagens sätt att fördela och uppbära skatterna. Vi hafva sett att de gamla mantal, efter hvilka markgäldspenningarne 1540 erlades, redan 1541 försvunnit, och på samma sätt förhåller det sig äfven med sättet för *länsmansrëntans* fördelning. 1541 utgick denna skatt ej mera efter stadga, utan efter dåvarande fullskattetal eller

mantal. Sedan fullskattetalet 1543 blifvit ett jordetal, utgick äfven större delen af länsmanräntan efter jordetal, och erlades i råg, korn, hafra, kött, fisk, smör, ljus, humla, hö och salt, samt till temmeligen lika belopp i hela länet. En annan del utgick efter fjerdingtal, d. v. s. persedlarna nöt, får och höns, samt dessutom en penningskatt, $4\frac{1}{2}$ öre. Registren upplysa ej huru denna del af skatten inom fjerdingarna fördelades, men troligen skedde fördelningen, åtminstone i början, af de skattskyldige sjelfva. Dessutom hörde till länsmanräntan ved och halm, hvilka persedlar utgingo efter rök.

Af *presträntan* utgingo matskotts- och kornsmör efter rök och ko såsom vanligt, men nebbeskatten utgick efter hjonelag, med 2 skålp. smör från hvarje sådant. *Klockareräntan* i kontant efter rök.

Wiborgs län.

Utom Borgå län räknades 1540, för hvilket år Wiborgs läns första skatteregister är upprättadt, till detta län tvenne härad, Lappvesi och Euräpää. Länet omfattade således södra delen af nuvarande Wiborgs län eller den del som ligger emellan Saimen och Wuoksen samt Finska viken. Hvardera af dessa härad inbegrep fem socknar. Till Lappvesi härad räknades: Säkkjärvi, Wederlax, Weckelax, Lappvesi och Taipale socknar, till Euräpää åter: Wiborg, Jäskis, Hantola, Mohla och Nykyrka socknar.

Hufvudskatten utgick redan 1540 efter fullskattetal, ¹⁾ "efter som bonden kan så till." Uti en

¹⁾ Sen. Ark. N:o 2 och 4,994.

skattebok från 1546 ¹⁾ upplyses vidare att de som bodde i socknarne vid sjösidan ej hade "så fullsätis" hemman med åker och utmark, som de hvilka bodde i socknarne uppåt landet, utan skulle hjälpa sig med fiske. De förra sådde under skatten 1 pund säd, och några tillochmed mindre, men de senare 2 pund, hvarutom i sveder 3 pund kunde utsås. Att fullskatterna voro ojemna, om de med hvarandra jemfördes, säges äfven i flera skatte- eller jordeböcker, och det vill synas såsom skulle någon ordentlig uppskattning af jorden ej hafva skett, utan fullskatterna upptagits i de vid denna tid upprättade jordeböcker efter gammal häfd. Detta bestyrkes af en jordebok från 1557, ²⁾ hvari säges att hufvudskatten utgår efter fullskattetal, "såsom i fortiiden värderadt är," hvaraf äfven följde att skatterna ej ens i samma socken voro till värdet lika, utan i en by kunde fullskatten gälla 45 mark, när den i en annan ej gällde mera än 40 eller 30. År 1559 ³⁾ säges väl en ny skattläggning hafva öfvergått Wiborgs län, sannolikt med anledning af året förut emanerade kongl. bref, som ofvanföre p. 33 blifvit omnämndt, men dervid tyckes ej någon synbar förändring med jordskattetalen hafva för sig gått, ehuru det visserligen är möjligt att vid en speciell jemförelse emellan jordeböckerna för de skilda åren någon jemkning emellan skatterna skulle kunna upptäckas.

Hvad som vid 1559 års jordeboksundervisningar egentligen är anmärkningsvärdt, är uppgiften att

¹⁾ Sen. Ark. N:o 5,009.

²⁾ Sen. Ark. N:o 5,146.

³⁾ Sen. Ark. N:o 5,179.

8 stänger, hvilka äfven här räknades till sex aln, utgjorde ett "måhl i åkern," hvaruppå $\frac{1}{2}$ spann korn kunde utsås. Från ett dylikt "måhl" i äng åter ansågs kunna bergas 1 sommarlass hö. Ett mål måste man således uppfatta såsom en jordareal af 48 aln i längd och bredd, eller i det närmaste $\frac{1}{6}$ af ett nuvarande tunnland. Att förena denna areal med den gifna utsädeskvantiteten och höafkastningen torde blifva temmeligen svårt.¹⁾

Hvad den efter fullskattetal utgående hufvudskatten angår erlades den i Lappvesi härad uti ungefärligen samma persedlar som i Borgå län. Mindre olikheter emellan socknarne förekomma visserligen, och i sådant afseende förtjenar det anmärkas att i Taipale skogsprodukter utgjorde en större qvot af skatten än i de öfriga socknarne. I sistnämnde socken saknades skattepersedeln smör, som åter i den öfriga delen af häradet utgjorde en del af hufvudskatten, men märkvärdigt nog ej utgick till något bestämdt belopp från hvarje fullskatt, utan efter den ängsmark, som fanns under skatten. Uppbörden af skattesmöret skedde derföre efter en skild längd, uti hvilken fullskatterna voro debiterade för 1, $1\frac{1}{2}$ eller 2 lisp. smör.

Uti Euräpää härad steg hufvudskatten till vida större belopp för hvarje fullskatt än i Lappvesi. Råg och malt erlades med tre- och fyr-dubbelt belopp. Dertill kom att några persedlar, såsom höns

¹⁾ I Helsingland betecknades med mål eller määll ett spannland efter Helsingespannen. I Medelpad var mäll ett jordmått, som var 32 stänger i längd och bredd, hvar stång räknad till 7 aln. Dessa bestämningar gifva en helt annan areal än Wiborgska läns "måhl." Jfr Bergfalk l. c. p. 73.

ägg, lam o. s. v., hvilka i Lappvesi härad hörde till den efter nötlag utgående skatten, i Euräpää härad åter blifvit förda under hufvudskatten och förvandlade till penningar, hvarigenom penningeskatten blef 2 öre 4 penningar större i det senare än i det förra häradet.

Nötlagen utgjordes i begge dessa härad af 10 fullskatter, liksom i Borgå län, och från dem utgick en persedelskatt i ungefärligen samma persedlar och till samma belopp, som i nyssnämnda län, med det undantag för Euräpää härad, att några små persedlar, enligt hvad nyss nämndes, från nötlagsskatten öfverförts till hufvudskatten.

Dagsverken utgingo efter röktalet, med sex dagsverken från hvarje rök.

Från hvad ofvan om dessa skatter är sagdt utgjorde Björkö ett undantag. Om Björkö säga skatteböckerna att derstädes ej fanns åker "eller annat utrymme," hvarifrån skatt kunde tagas; "utan bara fiskevatten." Persedlarna i hufvudskatten voro på Björkö 2: smör och skältran. Af den förra persedeln erlades 1 lisp., af den senare $10\frac{1}{2}$ lisp. från hvarje fullskatt. Huru dessa fullskatter här uppstått får man icke veta, men så mycket kan på förhand inses att stång och aln ej dervid kunnat begagnas, och dock innehafva skattebönderna på nämnde ö sina stänger likaväl som de på fasta landet. Utan tvifvel hade de tillkommit genom en uppskattning af böndernas förmögenhet eller årliga inkomster af fiske o. s. v. Efter nötlag erlades på Björkö: 1 nöt, 4 får, $3\frac{1}{2}$ lisp. smör och 1 tunna salt strömming från hvarje nötlag, men några dagsverken utgingo icke.

I Lappvesi härad utgick dessutom från hvarje fjerding $\frac{1}{2}$ tunna tjära och från två fjerdingar en båt.

Länsmansröntan utgick efter flera skattetal, största delen efter fullskattetal samt med ungefärligen samma persedlar och till samma belopp för hvarje skatt, som i Borgå län. Efter nötlag erlades harar, 2 af hvarje nötlag. Nöt och får erlades i Borgå län efter fjerdingtal, men i dessa härad uppbars af hvarje socken 2 nöt och 4 får, hvilken del af länsmansröntan kallades gingärd. Halm och ved levererades efter rök.

Hvad slutligen *preströntan* angår, så utgick den på samma sätt som i Borgå län, med den skillnad att matskottssmöret här utgjorde 7 skålp. från rök. Klockareröntan utgjorde 3 vackor råg från rök.

Dessa voro de i Wiborgs län allmänt utgående skatterna, men derjemte funnos andra för Wiborgs län egna, till hvilka vi nu skola vända oss. Det funnos s. k. liberi-skatter, hvilka uppbyros af sådana som varit under trälset, men återkommit under skatten. Dessa skatter utgingo i ungefärligen samma persedlar, som skatteallmogens, men skattebeloppet var lindrigare. Vid de tid efter annan skeende skattejemkningarna drogos dock dessa in under den allmänna skatten, af hvilken orsak deras antal småningom förminskades. De motsvarade således flötheskatten i egentliga Finland, men äfven denna skattetal förekommer i Wiborgs län, ehuru icke i fullt samma bemärkelse. Dermed förstods nemligen en skatt, som af frälsemän erlades "för några engsbohl," hvilka icke hörde till frälsejorden, utan räknades under skatten.

En annan egendomlig skatt var "*kiltteskatten*," som erlades för begagnandet af kronan tillhöriga

utjordar till jagt och svedjande. Dessa utjordar kallades i Wiborgs län kiltar. I Jäskis socken erlades af några personer en skatt efter stadga för att de egde rättighet att å kronans utmarker bedrifva jagt och djurfångst. Denna senare var personlig, men kiltskatten kan anses som en jordskatt. Den utgick nemligen med 3 öre för hvarje utjord eller kilt. ¹⁾

I Jäskis socken utgick med 6 penningar af hvarje besutten bonde en för denna socken särskild skatt, hvilken, som det säges, "på finska kallades soynes-penningar." Den skall enligt uppgift blifvit Jäskis boerna pålagd för det de någon gång slagit ihjäl en konungens fogde. ²⁾

Savolaks.

Savolaks under Gustaf Wasas tid var fördeladt i tre kyrksocknar: "Sawlax," Jockas och Säminge, hvilka utgjorde det s. k. Nyslotts län. Detta län var dock med afseende å administrationen och uppbörden indeladt i fem länsmansdömen: Säminge, Randasalmi, Jockas, Wesulaks och Pellosniemi. Landet var glest bebodt och dess innevånare hade ej ännu tagit första steget fullt ut på den mänskliga civilisationens vädjoban; de voro nemligen, enligt

¹⁾ Med kilt bör man troligen icke förstå det, hvad lagen kallar utjord, utan en viss lott af ödeskogarna, som upplåtits åt någon enskild till begagnande. Hvarifrån benämningen kilt bör härledas torde vara svårt att afgöra.

²⁾ Sen. Ark. N:o 4,994. Det finska namnet kan möjligen hafva varit "soinnes" af "soida," ringa, och afgiften ursprungligen uppburen för att genom själaringning och själamessor förkorta skärseldens qual för den afdagatagne fogden.

hvad den tidens handlingar ¹⁾ utvisa, ej ännu egentliga åkerbrukare. I Savolaks, säges det, funnos "inga ständiga åkrar, såsom annorstädes i Finland." Det högre belägna landet, den delen deraf, inom hvilken innevånarena uppslagit sina bopålar, var skogsmark; den del åter, som låg emellan höjderna, utgjordes af sjöar, mossor och kärr. Jagt och fiske voro betydande näringsfång, och från skogen togo de äfven den säd de behöfde. De beredde åt sig "svidiar," svedjeland, genom skogens fällande och uppbrännande på stället, och sedan dessa svedjeland sålunda blifvit beredda, nyttjades de till sädesproduktion under sex eller åtta år. Efter denna tids förlopp var Savolaksaren tvungen att se sig om efter nya sädesfält. Sådant var jordbrukets tillstånd i Savolaks under medlet af 1500-talet. Vända vi oss till beskattningen, så finna vi densamma följa svedjebbrukaren i spåren, samt uppleta hans svedjeland. Någon ständig skattläggning af jorden var naturligtvis omöjlig, så länge ej ännu något ständigt besittningstagande af densamma egt rum. Likvisst kallas det skattetal, hvarefter den s. k. hufvudskatten utgick, till jordatal, och det derföre att skattetalet rättade sig efter de upptagna svedjelandens storlek och bördighet. När svedjelanden blifvit upptagna och beredda, skulle de undersökas af dertill utsedda synemän, hvilkas åliggande det var att hufvudsakligast efter den quantitet utsäde, som svedjelandet erfordrade, bestämma dess skattetal. Detta skattetal benämnes skattskinnetal, en benämning, som synes härleda sig från den tid då innevånarnas hufvudnäring var jagt, och skatten erlades i

¹⁾ Sen. Ark. N:o 6,134.

skinn. Ett skattskinn jord borde, enligt de äldre undervisningarne, ¹⁾ utgöra 3 sädespundland, d. v. s. så mycket svedjeland att derå kunde utsås 3 pund säd, 1 pund råg, 1 pund korn och 1 pund hafra, och utgjorde ett skattskinn jord således en ganska betydlig areal. Det måste dock erkännas att det är osäkert huruvida under den tid, som denna afhandling omfattar, ett skattskinn verkligen motsvarade en dylik arealvidd, ty vi hafva ett summariskt ränteregister från 1556, ²⁾ som i den registret föregående undervisningen lemnar upplysningar, hvilka motsäga de äldre ränteregistrens uppgifter i detta afseende. Det säges nemligen i nämnde undervisning att "i begynnelsen" uppskattades 3 punds utsäde, hvilket äfven här uppgifves till 1 pund utaf hvarje af de ofvan uppräknade sädesslagen, till ett skattskinn. Jord till 3 punds utsäde kallades derföre ett "skattepundland," hvilket och bönderne kalla "itt arffuis ³⁾ pund." Sedan dock utmarken mest var utdelad och till det minsta öfverallt besatt, togo bönderne, säger undervisningens författare, för att få sig jord, ett skattepundland på ett sädespundland, d. v. s. ett skattepundland eller ett skatteskinns representerade endast ett punds utsäde. Derefter utgjorde ett skattskinn, upplyses det vidare, 6 spannländ, så att på ett skattskinn utsåddes 2 spannråg, 2 spann korn och 2 spann hafra. Man må lemna derhän författarens förmenande att bönderna för att skaffa sig bättre tillgång på jord åtog sig tredubbel skatt, men man kan deraf att denna förändring

1) Sen. Ark. N:o 6,134 o. 6,148.

2) Sen. Ark. N:o 6,217.

3) Troligen samma ord som arvio.

anföres såsom någonting försiggånget draga den slutsats, att de äldre registrens uppgifter om skattskinnetalets förhållande till utsädet upprepades af gammal vana, ehuru ett nytt förhållande redan inträdt eller åtminstone höll på att bilda sig. Detta bestyrkes ytterligare deraf att skattskinnens antal under åren 1540—1560 ej ökades på något sätt, så att man deraf kunde berättigas att antaga den uppgifna förändringen hafva inträffat under dessa decennier. 1543 voro skinnens antal 11,714, 1549 hade antalet stigit till 12,298, 1550 till 12,352 och 1552 till 12,375, samt bibehöllo sig under 1550-talet emellan 12 och 13,000. Detta kan då ej anses för någon särdeles hastig förökning, utan förklaras denna lätt genom folkökningen. Från hvarje skattskinn erlades $\frac{1}{2}$ spann korn i hufvudskatt.

Klimatet var dock hårdt och skördarna från svedjelanden voro osäkra. Jorden var, såsom det i undervisningarna säges, ej allestädes så fruktbar och kornrik att bönderna förmådde utgöra skatten i korn, "såsom de med rätta borde." De fingo därför erlægga andra persedlar i stället, sådana som de bäst åstadkomma kunna. Vi hafva äfven uppgifter på dylika persedlar, till större delen djurskinn, samt öfver deras värde i förhållande till ett skattskinn, eller, hvad som här är detsamma, till den från ett skattskinn utgående skatten. Ett losskinn gälde från 2 till 10 skattskinn, allt efter som det pröfvades till, en elghud 2—6; ett mårds- skinn 2—3; ett räfskinn 2—4 (i uppbörsregistren skiljes emellan korsräfvar och röda räfvar); ett utterskinn 2—3; ett mänskinn $\frac{1}{2}$ —1; 2 hermelinskin 1; 10 gråverk 1, 3 lisp. gäddor 1, 1 ko 8, samt 1 får, 1 bock eller 1 get 2 skattskinn.

Efter mantal eller här s. k. skattetal utgick en skatt, kallad *gengärd*. Man skiljde emellan helskatt och halfskatt. Helskatt var den bonde eller den förening af bönder, som för hufvudskattens utgörande hade sig påförda 4 skattskinn eller derut öfver; halfskatt åter den eller de, som hade mindre än 4 skattskinn. Från hvarje helskatt utgick 1 spann gengärdshafra, $\frac{1}{2}$ lass hö och 12 dagsverken, hvilka kallades "wikuarbiti," som dock icke i alla socknar verkligen utgick, utan löstes antingen med ved eller fisk. Från halfskatt erlades $\frac{1}{4}$ lass hö, men utgjordes 16 dagsverken, hvilka på sina ställen jemväl löstes med nyssnämnda persedlar.

Hvarje länsmandöme var indeladt i fjerdingar, och från hvarje fjerding erlades i skatt 1 pund råg, 1 pund korn, 14 lisp. gäddor,¹⁾ 12 stockar, 40 bräder, 7 tunnor tjära, 1,500 flikar näfver, 1 tunna kalk och 12 rep. Dessutom skulle från hvarje fjerding göras 12 långskjutsfärder för att forsla skatten till Wiborg, äfvensom fjerdingen var skyldig att hålla tvenne arbetskarlar från våren till hösten vid slottet. Fjerdingarnas antal voro ursprungligen 20, 4 å hvarje länsmandöme, men 1549 voro de 22. Från

1) "För allmänningfisken, som bönderna bruka sins emellan." Hvad allmänningfiskena voro för fisken, torde vara svårt att bestämma. Sjöarna voro väl lika litet som landet delade emellan enskilda jordegare, så att de alla kunnat betraktas som allmänningar. Troligen var det dock endast de större sjöarna som derunder inbegrepos. 1556 års uudervisning omtalar likaså allmänningsängar, och det troligen i samma betydelse, eller derföre att ängsmarkerna voro gemensamma. Hvert skatteskinn skulle då erhålla 4 lassland äng eller mindre, der så stor tillgång ej fanns. Det andra slag af enskild som fanns var utom tomtorna, svedjeländerna, så länge de begagnades.

hvarje fjerding utgick hvarjt tredje år 2 pund korn "kaffues" korn, för underhållet af slottets färjbåtar.

Länsmansräntan uppbars efter helskattetal för länsmannens egen räkning, och utgjordes i råg, korn, smör, humla, ved och dagsverken, af de sistnämnda tvenne från hvarje helskatt. Halfskatt deltog till hälften mot hel skatt. Dessutom erlades af bolmännen, de som från fjerdingarna uppsamlade skatterna, till länsmannen en mängd små persedlar efter en viss stadga. Persedlarne voro de, som eljest vanligen förekomma i länsmansräntan, hvarest den kvarstår under sin ursprungliga form, såsom t. ex. i Tavastland. För denna ränta redovisades icke, men till kronan erlade i det stället hvarje länsman en viss stadgad persedelafgift, som i uppboördsräkenskaperna observeras under titeln: länsmanstaxa. Derjemte var länsmannen skyldig att för den del af gården, som han hos sig behöll, hålla gästning för slottsfogden, då han reste omkring och tingtade,¹⁾ åt landsfogden, då denne reste omkring och uppbar sakören och skatter, samt åt lagmannen vid lagmanstinget.

Vidare finna vi i Nyslotts län en skatt, kallad *bolmansränta*, och som upplyser oss på hvad sätt de i andra landskap under länsmansräntan förekommande bolmanspersedlar uppstått. Vi finna nemligen här att bolmännen eller fjerdingskarlarna, såsom de äfven benämnas, hvilka af bolet eller fjerdingen uppbuero kronans skatter,²⁾ äfven uppbuero en per-

¹⁾ 4 ting höllos årligen, och tiden för hvarje ting var bestämd till 3 dagar.

²⁾ Härvid bör anmärkas att hvarje fjerding var indelad i "tienden," och för hvarje tiende fanns en tiendeman, hvilkens älig-

sedelskatt för sig sjelfva, ungefärligen af lika beskaffenhet med lånsmansräntan. För denna ränta erlades äfven af bolmännen en stadgad afgift till kronan, äfvensom en mängd persedlar till länsman-
nen, såsom ofvanföre sades. Bland de till kronan efter stadga hörande skattepersedlarne träffas bolmansråg, bolmanshafra o. s. v. Men ej nog dermed att bolmannen från den ränta han för sin del från fjerdingen uppbar skulle aflemna en del till kronan och länsmanen; han var dessutom skyldig att till slottsfogden och dennes underlydande, åt lagmannen och häradsböfdingen utgifva vissa persedlar, hvilka dock utgingo under benämningen *gåfvor*.

Det kan ej sakna intresse att se hvilka alla som erhöilo del af dessa vänskapliga gåfvor och till hvad belopp de utgingo. Slottsfogden erhöill 10 gråverk, 1 räfskinn, 6 harar eller 12 harskinn, 2 lisp. gäddor och 1 pund korn; lagmannen ett timmer gråverk; häradsböfdingen 2 lisp. gäddor och 1 pund korn; slottsskrifvaren 10 gråverk, 1 lisp. gäddor och 1 pund korn; landsskrifvaren 1 lisp. gäddor och 1 pund korn; "kökemestaren" 10 gråverk och 1 lisp. gäddor; kocken 5 gråverk och $\frac{1}{2}$ lisp. gäddor, samt källarsvennen 5 gråverk och $\frac{1}{2}$ lisp. gäddor. Till och med kocken och källarsvennen skulle således hafva sin beskärda del. Dessa missbruk afskaffades visserligen, sedan de kommit till Gustafs och hans kammarråds kännedom, men Gustaf var ej den som brydde sig om sättet för en skatts uppkomst, om detta var lagligt eller olagligt, utan indrog endast afgiften till kronan och lät fogdarne redovisa för desamma.

gande det var att i första hand. uppbära skatterna. Hvarje fjerding var indelad i 6 tienden.

Presteräntan utgick till dess hufvudsakligaste del efter ett skattetal, som skulle uttrycka bondens verkliga förmögenhet, men ej efter skattskinn eller annat jordatal," ty många som hafva mera jord och skatt på sig äro armare och fattigare än de som ega mindre jord eller skatt." 1) Skatten skulle således utgöras allt efter som bonden var rik till och en tolfmannanämnd skulle härvidlag bestämma, men i verkligheten blef det icke annat än helt eller halft mantal, d. v. s. man uppställde tvenne förmögenhets klasser, och dermed tyckte man sig hafva gjort nog för att rättfärdiga grundsatsen att bonden skulle skatta efter sin förmögenhet. Det skattetal, efter hvilket presträntan sålunda skulle utgå, förekommer i räkenskaperna från denna tid under benämningen *kiltis*. Hel *kiltis* var den eller de, som erlade 12 penningar; half *kiltis* åter den eller de, som ej gäfvo mera än 6. Utom denna i kontant bestämda del utgick dessutom en persedelskatt till dubbelt större belopp ifrån hel *kiltis* än från half. Detta skattetal var till större delen endast ett annat namn på hel och half skatt, och sammanföll äfven småningom dermed. Man finner redan från 1559 uti uppbördsregistret 2) för en del socknar *kiltis*-penningar till ofvananfördt belopp utgå efter hel och half skatt. De årliga uppskattningarna försvunno och närmast till hands att sätta i stället var *helskattetalet*. Dessa *kiltis*penningar svarade emot den del af *presteräntan*, som annorstädes utgick under titeln *matskott*. *Nebbeskatt* finner man icke heller i *Savolaks*, men en med den analog och till *presträntan* hörande

1) Sen. Ark. N:o 6,276.

2) Sen. Ark. N:o 6,299.

skattetitel i Savolaks var bågpenningar, som utgick med 6 penningar af hvarje karl som hos bonden fanns, med undantag af legodrängar. Komåls-smör utgick efter vanligheten.

Den administrativa indelningen af detta landskap omvexlade lika som annorstädes. Sedan 1552 Nyslotts län delats i 2 fögderier, Savolaks och "Norrbottniss," finna vi dessa 1557 ytterligare klufna i ännu smärre distrikter. Det funnos då 6 gårdslän, och omfattade hvarje af dessa en socken med en kungsgård. De voro: Sajriala gård med Wesulax socken, Parttala gård med Jockas socken, Kijala gård med Pellosniemi socken, Putkilax gård med Listansaari socken, Randasalmi gård och socken samt Tavisalmi gård och socken. Dessa små län, så oförmånliga de än för administrationen voro, böra dock hafva verkat gynnsamt i ett så oodladt landskap, som Savolaks då var, genom de exempel af ett bättre jordbruk de kungliga afvelsgårdarna framställde. Denna indelning i gårdslän upphörde dock här, liksom i de andra landskapen, ganska snart.

Österbotten.

Detta landskap var ännu under 16:de seklet föga odladt och glest befolkadt. Endast kusttrakterna tyckes hafva blifvit tagna i besittning, och äfven för deras innevånare utgjorde fisket en lika vigtig näringsgren som jordbruket. De inre trakterna synas hafva varit öde, troligen ännu besökta af kringströfvande lappar, bland hvilka några finska kolonister visserligen redan bosatt sig. Detta oakadt hafva vi räkenskaper från denna provins, som då utgjorde Korsholms län, af ett ganska tidigt da-

tum, nemligen redan från 1531.¹⁾ Hufvudskatten utgick i penningar, men ej efter något bestämt skattetal, utan återfinna vi här det gamla Svenska beskattningssättet att uppbära en bestämd penningesumma från ett visst skattedistrikt, öfverlemnande åt de skattskyldige sjelfva att inom sig fördela skattesumman. Det yttras därför i ofvannämnda räkenskaper: bönderna i hvar socken veta sjelfva hvad de af gammalt utgifvit hafva. Skattedistrikter voro här fjerdingarna, ehuru alla fjerdingar ingalunda hade lika skattebelopp sig påfördt. Ursprungligen torde hvarje socken hafva varit fördelad i fyra fjerdingar, och skattesumman bestämd för hela socken, samt sedan fördelats på fjerdingarna, men sedan socknarne under tiden klufvits, bibehöllos till en början de gamla fjerdingarna, och på så sätt uppstod det förhållande att de flesta socknar på 1530-talet omfattade 1, 2 eller 3 fjerdingar. Man kan dock ännu af det för fjerdingarna utsatta skattebelopp lätt finna hvilka socknar som ursprungligen tillsammans bildat en enda socken.

Från detta allmänna förhållande utgjorde Österbottens nordligaste socken, Kemi socken, ett undantag i så måtto att en del af hufvudskatten utgick efter bågatal "och thet kalla bönderna kiiltitt." Med båge åter förstods i början hvar och en karl, som i bondens gård är och som kan eller orkar bära en båge till skogs. För hvarje båge erlades 2 öre och bågarnes antal var 1531 endast 183, men 235 år 1539. År 1542 räknas åter hvarje bondeson "vari

¹⁾ Lasse Olsson Regenscap för åren 1531—1539. Sen. Ark. N:o 4,529.

sig antingen liten eller stor", för en båge. ¹⁾ Denna nya bestämning torde hafva tillkommit vid den skattläggning, som om hösten 1539 säges hafva skett med allmogen i Österbotten. Af senare uppbördsregister finner man dock att de "pilte barn," som voro födda året före det då mantalsskrifningen för rättades, skulle anses endast för halfva bågar hvad penningeafgiften angår, men bågaskatten hade då redan blifvit förökad med 1 lisp. färsk lax för hvarje båge, och denna persedel skulle utgå till samma belopp jemväl för halfva bågar, ²⁾ hvilket sedan blef fortfarande gällande.

Denna från Kemi socken efter bågatal utgående skatt kallades äfven *vinterskatt*, emedan den utgafs om vintern, under det stadga-skatten, som utgafs om sommaren med 16 mark från hvarje fjerding, benämndes *sommarskatt*. Samma särskiljning i vinter- och sommarskatt återfinner man äfven i de tre andra inom nuvarande Uleåborgs län då befintliga socknarne, Ijo, Limingo och Salo, men uti dem utgick hvardera skatten efter stadga, och utgjorde för hvardera 16 mark från hvarje fjerding, eller för begge skatterna tillsammans 32 mark från fjerding. Kemi socken var fördelad i 4 fjerdingar, men Ijo och Limingo utgjorde hvardera 1, samt Salo 2 fjerdingar. ³⁾ I södra Österbotten erlades blott en gång om året stadga-skatt, men socknarne derstädes voro betydligt högre taxerade än i norra delen. Peders-

¹⁾ Sen. Ark. N:o 4,530.

²⁾ Sen. Ark. N:o 4,542 o. 4,554.

³⁾ Det synes således som skulle dessa 3 socknar ursprungligen utgjort en.

öre, Karleby och Mustasaari erlade 80 mark, samt Kyro och Wörå 100 mark för hvarje fjerding. Mustasaari ensamt hade 4, men Pedersöre och Kyro 3, samt Karleby och Wörå 1 fjerding.¹⁾

Det nämndes ofvan att en skattläggning skall hafva verkställts med allmogen i Österbotten om hösten 1539, och dervid säges ej allenast jorden, utan äfven böndernas lefvande boskap, lösören och "innandöme" hafva uppskattats,²⁾ men resultatet af denna skattläggning blef icke någon förändring i det dittills gällande sättet för skatternas debitering och uppbörd, ej heller infördes något efter jord eller förmögenhet lämpadt skattetal, utan den förra stadga-skatten endast förhöjdes till sitt belopp, hvilket numera finnes utsatt för socknarne i sin helhet. Sälunda skulle Kemi, utom kiltiskatten efter bågatal i stadga-skatt erlägga 83 mark, Ijo 83 mark, Limingo 163 mark, Salo 189 mark, Kalajoki, som nu uppräknas såsom egen socken, 59 mark, Karleby 269 mark, Pedersöre 411 mark, Wörå 92 mark, Kyro 327 mark och Mustasaari 446 mark. Enligt förra stadgan utgjorde skatten för hela Österbotten 1,232 mark, men efter denna 2,122 mark. År 1555 finner man den åter förhöjd, troligen till följe af någon ny skattläggning.

Samtidigt visa sig dock spår till ett uppstående jordatal. Sälunda utgick 1555 och 1556 en mindre mantalsskatt, den s. k. kiltisskatten uti Kyro

1) Karleby socken tyckes vara utbruten från Pedersöre, liksom Wörå från Kyro.

2) Sen. Ark. N:o 4,530.

socken samt Ilmola kapellgäll efter ett jordatal, som benämnes pundland, ¹⁾ och som skulle bestå af 10 karpländ. Dessa år måste en allmän uppskattning af åkerjorden i Österbotten hafva verkstälts, ty år 1557 finna vi grunden för hufvudskattens debitering i större delen af landskapet vara ändrad, samt denna utgå efter nyssnämnda jordatal. ²⁾ Ett pundland bestod af 10 karp- eller spannländ åker, och med 1 spannländ förstods en areal, hvarå kunde utsås 1 spann korn eller $\frac{3}{4}$ spann råg, således motsvarande ungefärligen ett nuvarande geometriskt tunnland. Att något afseende skulle fästas på jordens bördighet omtalas icke, men någon inverkan på uppskattningen bör dock jordens beskaffenhet hafva utöfvat. Från ett dylikt spannländ erlades i hufvudskatt 1 öre penningar, samt dessutom $\frac{1}{2}$ skålp. smör i stället för de dagsverken, som förut utgått efter mantal. Skatten för 1 pundland utgjorde således 1 mark 2 öre kontant samt 5 skålp. smör. Denna förändring var 1557 redan införd i Kyro socken jemte Ilmola kapell, Wörå, Mustasaari, Karleby, Pedersöre, Salo med Kalajoki och Limingo socknar, uti hvilka detta jordatal under seklets fortgång fortfor att utgöra grunden för hufvudskattens debitering. Uti Ijo och Kemi socknar utgår nämnde år hufvudskatten efter stadga, men 1559 finner man nämnde skatt äfven i dessa socknar utgå efter ett skattetal, som benämndes skattemark, och som enligt undervisningarnas påstående, ³⁾ skulle hafva uppstått genom

1) Sen. Ark. N:o 4,554 o. 4,558.

2) Sen. Ark. N:o 4,569, 4,572 o. 4,576.

3) Sen. Ark. N:o 4,615.

uppskattning af såväl fast- som löseegendom. Denna uppskattning torde dock hafva skett knapphändigt nog, ty enligt undervisningen borde den bonde, som hade 5 kor eller 5 tunnor mjöl, råg, korn eller malt, skatta för en skattemark. Från hvarje sådan skattemark erlades i Ijo 1 öre 4 penningar och i Kemi 1 öre 6 penningar, och dessutom af 5 skattmarker tillsammans 2 skålp. smör.

Mantalsskatter. Dessa voro de vanliga, och i Österbotten utgingo alla titlar af presteräntan, ehuru de ej förekomma under detta gemensamma namn efter mantal. Matskottsmör erlades med 10 skålp. af fullsädades och 5 skålp. af halfsädades bonde; nebbeskatten med 1 skålp. smör af hvar person, men derjemte i södra Österbotten 5 skålp. nebbeskattsgäddor af hvarje fullsädades bonde, samt i de norra socknarna 10 skålp. I södra Österbotten kunde dessa gäddor lösas med 1 vacka ¹⁾ korn. Klockareräntan utgick med 1 vacka korn från hvarje bonde, deraf klockaren på en del ställen erhöll hälften, på andra åter mindre. Länsmansräntan var ganska enkel och utgick endast i tvenne persedlar, korn och hö. Af den förra erlade hvarje fullsädades bonde 1 vacka hvaremot fyra dylika bönder utgäfvo 1 lass hö. Af denna gick

¹⁾ Wacka var ett ganska obestämdt mått. Vid erläggandet af denna skatt upplyses det att 10 vackor skulle räknas på 1 spann. Vi få derjemte den upplysningen, att 1 Österbottnisk spann var lika med 18 Stockholms kappar samt att 8 spann räknades på 1 pund. En vacka skulle efter denna uträkning varit lika med $1\frac{1}{2}$ kappa, Stockholms mått. Klockare- och länsmans-vackan voro, ehuru sinsemellan olika, betydligt större. Den förra var lika med $7\frac{1}{4}$, den senare med $12\frac{1}{4}$ kappe, Stockholms mått. Sen. Ark. N:o 4,560.

visserligen en del till kronan, men större delen var anslagen åt länsmannen såväl till hans eget underhåll, som för gästningen under tingen. Från Mustasaari t. ex. hade länsmannen 176 tunnor korn och 176 lass hö.

Dessutom uppbyros skatter för fiskerinäringen, och det af flera slag. Så funnos stadga-skatter för begagnande af vissa fisken eller för fiskets bedrivande inom ett visst vattenområde, men derjemte skatter beräknade efter den erhållna fisken. För laxfisket i Kemielf erlades 1531 13 tunnor lax i stadgad skatt, men 1556 hvar fjerde tunna lax. ¹⁾ Fjerdedelen af fångsten synes i allmänhet under 1550-talet varit den brukliga skatten af laxfisket i norra Österbotten, men i södra var det åter igen femtedelen. Samma proportion för skattens beräkning gällde äfven för andra slag af elffisken, såsom för sik och nejonögon. För strömmingfisket skattades efter stadga, men för annat notfiske betaltes $\frac{1}{2}$ lisp. torr fisk från hvarje notlag. Vidare erlades en skatt i gäddor, kallad *Träskeskattsgäddor*, af dem som fiskade uti de träsk och insjöar, som funnos i "ärimarkerna" ofvanom socknarne, d. v. s. i de ödetrakter, som ännu icke kunde sägas vara ockuperade af någon enskild. För skälfångsten erlades jemväl skatt med hvar tionde lisp. tran, hvar skäl- eller kuts kinn, som af skälfångarena erhöles.

År 1559 omtalas för första gången i räkenskaperne Uleåträsk socken, d. v. s. hela den stora landtvidd, som sedermera inbegripits under Kajana härad. Denna landsända synes ännu då varit ganska

¹⁾ Sen. Ark. N:o 4,563.

glest bebodd: Befolkningen, som dels var af lappskt dels af finskt ursprung, lifnärde sig af fiske och jagt. Den finnes nämnde år hafva till kronan erlagt en skatt efter skattskinnetal, men detta skattetal tyckes ej här hafva haft samma betydelse som i Savolaks, eller hafva rättat sig efter något egendomsförhållande. Går man nemligen igenom den för Uleåträsk socken upprättade skatteboken, skall man finna enhvar af de skattskyldige påfördt ett skattskinn. Det var således ett skattetal motsvarande mantal, nemligen i dess då vanliga betydelse af bonden, den som var man för sig, och för hvarje skattskinn erlades 2 lisp. gäddor eller 1 mårdsinn, 6 hermelinsinn, o. s. v. Utom de lappar, som existerade inom sistnämnde socken, nämnas sådana äfven i Kemi socken, hvilka erlade en mantalsskatt i mårdsinn. ¹⁾

Uti denna framställning af skatteförhållandena i Finland under medlet af 16:de seklet har *tionden* ej blifvit nämnd, ehuru denna skatt tungt nog drabbade den tidens jordbrukare. Den kan ej lemnas alldeles ovidrörd, helst af densamma större delen enligt regeln skulle ingå till kronan, ehuru utrymmet förbjuder att ens med något sken af fullständighet genomgå hithörande detaljfrågor. Redan under förra hälften af 14:de seklet synes tionden öfverallt i Finland

¹⁾ Här kan anmärkas, att äfven i Savolaks funnos under 1540-talet lappar, nemligen i Randalmi socken, hvilka erlade skatt dels i penningar, dels i gäddor. 1552 nämnes dock endast en såsom bosatt derstädes hvilken då betalte $\frac{1}{2}$ mark i skatt. Sen. Ark. N:o 6,170.

hafva blifvit påbjuden, men ej erlagts efter samma grunder och till samma belopp i alla delar af landet. Uti de landskap, hvarest ordentligt åkerbruk var hufvudnäringen, erlades tionden med tiondedelen af alla åkerbrukets produkter, men uti de provinser åter, hvarest andra näringsgrenar voro af lika eller större betydhet, erlades tionden i vissa bestämda persedlar och efter en viss stadga. ¹⁾ Efter reformationen återfinna vi samma förhållanden. Räkenskaperna rörande tionden äro dock vida mera bristfälliga än de som angå de öfriga skatterna, och det som det tyckes af den orsak, att det ej var kronans uppbördsmän som för dem, annorlunda än undantagsvis, redovisade, och det är derföre svårt att säga efter hvilka grunder denna skatt från skilda lokaler uppbars.

De ofvan under titeln prestränta behandlade skatter finner man stundom räknade till tionden och gemensam redovisning för dem afgifven. Presträntan var dock den tid räkenskaperna begynna nästan öfverallt omhändertagen af konungens fogdar. ²⁾ Tionden från åkern åter fortfor hela seklet att uppbäras af prostarne, hvilka till kronan redovisade för den kronan tillfallande andelen. Under medeltiden hade sädes

¹⁾ Jfr Porthan: Syll. Mon. pp. 58—72, dens. Valda skrifter, del. 1. pp. 185, 219, 229, 323 m. fl.

²⁾ Det har under Åland blifvit yttradt att det ej kan bestämmas när prest- och klockareräntorna tillkommit kronan. Detta bör dock rättas så tillvida att de sannolikt i grund af Westerås recess till kronan indrogos.

tionden i Finland fördelats sålunda att biskopen, kyrkan och presten tog hvardera sin tredjedel, och som bekant är indrogos två tredjedelar af tionden under kronan. Man kan grunda denna indragning på Westerås recess, och anse nämnde två tredjedelar af tionden, såsom öfverflödiga inkomster för kyrkan och presterskapet, men i recessen nämnes icke tionden. Från Gustaf Wasas tid finnes visserligen riksdagsbeslut, som tillerkänna kronan rättighet till vissa andelar af tionden, men endast för en kortare tid, ehuru dessa beslut blifvit af kamerala författare anförda, såsom grunder för indragningen. Sådana äro t.ex. Wadstena och Stockholms riksdagsbeslut, begge af år 1526. Vid Wadstena herredag, som hölls i Januari nämnde år, beslöto ständerna att två delar af kyrkans tionde skulle under påstående vinter till kronan erläggas för betalningen af rikets gäld, och för samma ändamål medgafs vid riksdagen i Stockholm under derpå följande Augusti månad att två delar af kyrkornas "triding," d. v. s. af den kyrkan tillkommande andel af tionden för ett år skulle till kronan inbetalas.¹⁾ Dessa beslut angå således icke hela det till kronan indragna tiondebeloppet, utan endast kyrkornas andel af tionden, utom det att bevillningen hvardera gången gällde endast för ett år. Man kan således ej från dessa riksdagsbeslut för kronan härleda någon rättighet till dess två delar af tionden. Vill man ej antaga att Gustaf Wasa i kraft

¹⁾ Stjerma, I. c. 1 del. pp. 37 o. 42.

af Westerås recess gjorde anspråk på nämnda delar, hvilket anspråk ganska lätt kan derifrån reduceras, återstår ej annat än att antaga att Gustaf egenmäktigt och utan ständernas bifall till kronan indragit nämnde tiondedelar, ty något senare derom fattadt riksdagsbeslut kan ej uppvisas.

Dermed må dock förhållandet vara hurudant som helst; kronan fortfor att uppbära sin andel af tionden. Här i Finland synes dock under 16:de seklet någon viss norm vid tiondens fördelning ej hafva blifvit följd, och ej ens öfverallt tionden af jordegarena vara ordentligen erlagd, utan torde dervid förfarit dels efter gammal häfd, dels efter de uppbärande presternas godtycke. ¹⁾

Utom dessa ständiga skatter utskrefvos jemväl vid förefallande behof extra gärder, och dessa drabbade jemväl tyngst jorden, som då naturligtvis utgjorde den ojemnförligt större delen af landets kapital. Sådana extra gärder upptogos ganska ofta, isynnerhet under Gustaf Wasas första regeringsår, dels för att betäcka den utländska skulden, dels för att bekosta de krig, som fördes för värjande af landets sjelständighet. Dessa gärder voro stundom dryga nog, såsom den efter mötet i Linköping 1544 utskrifna gården, som utgick med 4 mark af hvarje belgårdsbonde. Konungen följde i detta afseende icke alltid landslagens stadgande, utan utskref gär-

¹⁾ Jfr Björneborgs riksdagsbeslut § 4. Stjerman, l. c. p. 514.

der dels sjelfmyndigt, dels med riksrådets eller adelns bifall. Sålunda är nyssnämnda gård af 1544 beviljad på ett möte, till hvilket endast adeln var kallad, ehuru den likvisst uppbars af skattëallmogen. Under Gustafs krig med Ryssland utskrefvos och uppbyros hjälpgårdar i Finland utan att någon bevillning föregått. Detta egenmäktiga förfarande bidrog i väsendtlig mån till de uppror allmogen gjorde emot konungen, åtminstone finner man klagan öfver olagliga gårdar städse förekomma bland allmogens besvär.

De under medeltiden på jorden lagda onera och besvär fortforo att under 16:de seklet utgå, men utrymmet förbjuder att för denna gång särskildt behandla denna viktiga del af jordbeskattningen. Ett besvär, som under 16:de seklet uppstod och ådrog sig ett många gånger rättvist missnöje, var hvad vi nu förstå med inqvartering,¹⁾ och som då kallades borgläger. Krigshären hade dittills till största delen utgjorts af för tillfället uppbådadt manskap, dels af skatteallmogen, som tjenade till fots, dels af det rytteri frälset för sin skattefrihet skulle prestera. Endast konungens husfolk utgjorde på sätt och vis en stående trupp. Under sådana förhållanden kunde en stående inqvartering ej komma i fråga. Gustaf åter fann snart behovet af en stående här, och vid vissa tider underhölls en betydlig sådan. Dessa legotrupper kunde ej alltid inrymmas

¹⁾ Jfr Frosterus, Inledning till Svenska Krigslagfarenheten, del. 1. p. 34 o. ff.

på konungens slott och gårdar, hvarföre en del förlades hos allmogen. Af denna skulle de äfven erhålla såväl foding för sina hästar, som underhåll för sig sjelfva i vissa bestämda persedlar, allt i afräkning på de gärder och skatter, som de erlade. Deruti låg således icke någon orättvisa, men de i borgläger förlagda knektarne voro ej alltid nöjde med hvad dem lagligen tillkom, utan utpressade så mycket de kunde, utan att dessa missbruk, isynnerhet under tiderna efter Gustafs död, alltid stäfdades, af hvilken orsak detta besvär med rätta ansågs som ett ibland de tyngsta.

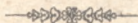
Det har ofvanföre blifvit yttradt, att Finlands skatteväsende under medeltiden skulle framstå klarare, sedan vi lärt oss känna de under Gustaf Wasas regering upprättade jordaregister och räkenskaper. Bidrag till en sådan kännedom har jag i denna afhandling försökt lemna, och om man nu kastar en återblick öfver beskattningsförhållandena under de första åren, för hvilka vi ega räkenskaphandlingar, torde det framstå temmeligen klart att skatterna till en början endast upptecknades och ordnades, utan att undergå någon genomgripande förändring. De upptecknades sådana, som de i verkligheten funnos till. Ännu erlades de flesta skatter efter personliga skattetal, ja, landskap funnos, uti hvilka alla skatterna utgingo efter dylika grunder. Man kan dock öfverallt varsna ett sträfvanande att förvandla mantalsskatterna till jordskatter, och vid framställningen af beskattningen i Satakunda har det blifvit ådagalagdt att redan denna tid

funnos de, hvilka klart insågo orättvisan i all beskattning, som ej rättade sig efter den beskattades förmögenhet. Det var dock icke möjligt att på engång åstadkomma en fullständig och genomgripande omgestaltning af bestående förhållanden, och det har redan i början blifvit visadt att någon jemn och rättvis jordbeskattning ej före landtmäteriets utbildning kunde ega rum. Det tyckes ej heller hafva varit Gustaf Wasas närmaste mål att företaga en dylik total omskapning af beskattningssystemet, utan gick hans sträfvande till en början ut deruppå att erhålla noggrann kännedom om hvilka skatter funnos och till hvilket belopp de verkligen af de betalande erlades, samt att derjemte kontrollera att de kommo statens kassor till godo, och ej stannade hos enskilde. Hvad man isynnerhet kan anmärka emot denna tids beskattning, är ej allenast ojämheten och obilligheten uti alla efter mantal utgående skatter, hvilket man dock genom gradation i mantalet försökte hjälpa, utan äfven den mångfald af skatter, som i de flesta landskap förefanns, samt den mängd af skilda skattepersedlar, som i många skatter ingick, och som gjorde det för den skattskyldige svårt att hålla kontroll öfver hvad han egentligen borde i skatt erlægga, men lättare för uppbördsmannen att i verkligheten uppbära mera än hvartill han var berättigad. Tager man åter i betraktande det värdebelopp hvartill skatterna stego, så synes det, isynnerhet om man inberäknar de täta extra gårderna, som skulle den finska jordbrukaren, åtminstone i en del landskap, den tiden i förhållande till den af honom innehafvande jordens

värde hafva varit betydligt tyngre beskattad än nu. Det är visserligen sannt, att den som egde en större jordvidd, var i en gynnsammare ställning, men de mindre jordegarena, och till denna klass torde dock de flesta böra räknas, voro så mycket mera beskattade. Man kan med ganska goda skäl antaga att det ödelemnande af hemman, som denna tids författningar och räkenskaper omtala, till stor del härrörde af en dylik öfverbeskattning. Hvad som dessutom torde hafva gjort beskattningen mera betungande, var sättet för dess uppbörd. Detta skedde af bolmän, fjerdingmän och länsmän, hvilka sedan levererade den till fogden, och synes det som dervid flerfaldiga missbruk skulle hafva egt rum, i det att skatten intogs med ett mått och levererades med ett annat, "deraf sedan hafver fölgdt, att igenom ju flere Händer uppbörden hafver gådt, ju mehra hafver Bonden måst göra uth, ok mindre Cronones del blifwer." ¹⁾ Carl IX afskaffade derföre äfven dylika mellanmän och förordnade att fogdarne sjelfva eller der de hade slott i förläning deras skrivvare skulle uppbära skatterna. Dessutom brukade desse uppbördsmän, äfven sedan Gustaf Wasa till kronans fördel fräntagit dem de räntor eller skatter de förut plägat uppbära, att vid sina resor i distrikterna utskrifva gästning för sig och sitt följe, ett missbruk, som ej torde särdeles utöfvats under Gustafs regering, men som sedermera under brödrastriderna kom så mycket mera i svang,

¹⁾ Carl IX i det s. k. Björneborgs riksdagsbeslut, § 10. Stjernman, l. c. del. I. p. 518.

till dess äfven häruti Carl IX för en kort tid åstadkom en ändring till det bättre. Allt visar att den skattskyldige allmogens ställning med afscende å beskattningen ej var särdeles fördelaktig under 16:de seklet, och likvisst förmådde den ändå upparbeta sig så att den under följande seklet förmådde bära en ännu tyngre beskattning.

k. Ant. 17.

